REVISTA ISTORICĂ

Anul XVII, N-le 1-3. Ianuar-Mart 1931.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE

N. IORGA

cu concursul
mai multor specialiști

SUMARIUL:

N. Iorga: O nouă mărturie cu privire la Războiul de Independență.
„ „ Ernest Curtius la noi.
„ „ Ruinele Piua-Petrei.
„ „ Pentru istoria învățământului.
„ „ Cărți representative în viața omenirii. — Revoluția francesă prin martori oculari: III. D-na de Campan. IV. D-na de la Roche-Jaquelain.
„ „ Cinci comunicări la Academia Romînă: I. Evanghelia grecească a lui Șerban-Vodă Cantacuzino. II. Înscrierea ca student a lui Despot-Vodă. III. Tipărituri românești necunoscute. IV. Șarlatani domnești pe la 1600. V. Încă o precisare asupra lui Despot-Vodă student în medicină la Montpellier.
Anton Oprescu: Documente musicale din vremea lui Cuza.
N. Corivan: Din corespondența lui Vaillant.
Dări de samă și **Cronică** de *N. Iorga.*

1931
TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 30 Lei.

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ
— DARI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —
PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Anul al XVII-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1931.

O nouă mărturie cu privire la Războiul de Independenţă

Cartea doctorului Regan despre războiul din 1877-8 *(Mit den Türken gegen Russland, 1877-78, Kriegserlebnisse eines Arztes..., autorisierte Uebersetzung von H. von Natzmer*, a 3-a ediţie, Stuttgart [1914]), are şi ştiri despre noi.

Venit pe Dunăre până la Rusciuc, apoi cu trenul la Varna şi de aici pe Mare, la Constantinopol, dr. Regan, un Australian, trecut prin Anglia, se îndreaptă spre Tatar-Bazargic şi Sofia. De aici trece la Niş şi Orhanie, apoi la Vidin, unde era atunci Osman-Paşa, biruitorul de la Zaiciar. Vede de aici pregătirile de apărare ale „vasalilor" romîni. „Zi şi noapte" se lucrează la Calafat şi se aşează tunuri pe întărituri (p. 55). De altfel Osman comandase la Calafat în timpul războiului Crimeii şi bătuse „20.000" de Ruşi *(ibid.)*. La Vidin domneşte „disenterie, boli de plămîni şi malaria", combătute de treizeci de medici, între cari „un supus engles" de rea reputaţie. Pe acolo trece, spre Rusciuc, căpitanul frances Bouchon şi se opreşte în Vidin Fitzgerald, corespondentul ziarului „Standard", apoi Power de la „Daily Telegraph", desemnator, înlocuit în urmă cu Nic. Leader. Sosesc şi două regimente egiptene cu prinţul Hasan. Buni ofiţeri, bună echipare; excelentă musică. Ei vor lupta supt Izzet-Paşa contra noastră (pp. 60-1). Un medic turc, Osman-Efendi, făcuse studii la Paris. Ca medici germani, Kronberg şi Busche. Pentru armistiţiul cu Sîrbii confidentul lui Osman, negustorul armean Zara Dilber-Efendi, pregăteşte un bal, trecînd Dunărea ca să cumpere cele necesare. Osman apare între soţiile celor doi medici nemţi. Vre-o şaizeci de doamne danţează, cîteva Bulgarce, cele mai multe Evreice spaniole. Şi cîteva „Romînce de iunonică statură" (p. 64), alături cu ceva Levantine, Italience, Grece şi „două-trei Sîrboaice". Două Grece născute la noi. De la Craiova se adusese şi bufetul şi decoraţiile de cotilion (p. 66).

www.dacoromanica.ro

Se adună pentru războiu, cu provisiile necesare, treizeci şi cinci de batalioane de infanterie, ceva escadroane şi baterii. Foarte bună disciplină şi un spirit ales.

În Maiu sosesc doi ofiţeri romîni de la Calafat. Cu unul din ei, „Giorgione" (Gheorghiu?), se împrieteneşte doctorul tînăr de douăzeci şi doi de ani. Regan e poftit de dînsul la Calafat. Pleacă fără a-şi cere voie de la Osman: poartă haine europene şi fes. La vama românească e privit lung, dar i se dă drumul.

Calafatul avea 3.000 de locuitori. În cafeneaua de acolo îl bucură că „e mutat iarăşi în lumea Apusului". Cuţite, furculiţe, scaune, oameni îmbrăcaţi ca în Vest... Toate casele sînt pline de soldaţi, locuitorii fiind în cea mai mare parte fugiţi. „Giorgione" îşi duce prietenul la dejun cu dînsul. Camarazii lui vorbesc în mare parte nemţeşte şi caută să descoase pe medicul anglo-turc. „Totuşi erau extraordinar de politicoşi şi-l duseră după-amiazi la primblare, unde a auzit o excelentă musică militară" (p. 73).

E reţinut şi la masa de seară. E aşezat lîngă general. I se cîntă arii englese şi i se serveşte şampanie. El se crede dator să înşele pe viitorii duşmani, vorbindu-li de cei 100.000 de oameni din Vidin, de cele 400 de tunuri; ba se face pe el însuşi maior. A doua zi, pleacă (pp. 73-5).

Regan descrie începerea hostilităţilor (p. 79 şi urm.). Era cu maiorul Stracey, mai tărziu şeful gardei scoţiene, venit de la Chişinău, unde văzuse oastea Ruşilor, cînd cade întăia ghiulea. Era răspunsul la aceia pe care o trimesese o canonieră turcească la Calafat. Femei speriate, Turci bătrîni, cari iese cu puşca lor veche în prag. Evreicile spaniole se ascund supt saltele la zidurile cetăţii, Turcoaicele în firidele unei porţi a acesteia. În trei ceasuri se omoară o femeie şi se răneşte un copil. Brutarii şi măcelarii se ascund în pivniţi. Seara bombardamentul reciproc începe din nou. Turcii trăgeau contra unei luntri cu soldaţi spre ţermul romîn. Vasul e aruncat în aier de un monitor turcesc, ceva mai departe. Se arată că Romînii au atins un spital pentru că nu puteau îndrepta focul altfel. Scene din miseriile războiului se presintă pe urmă.

Cerchesi trec Dunărea pentru pradă. Caii sînt ţinuţi de-asupra apei prin dubase (băşici). Se ucid sentinelele noastre pentru ca apoi să se prade vitele, vre-o patru sute (pp. 84-5).

www.dacoromanica.ro

Până la 27 Iunie Turcii au abia doisprezece morți și douăzeci de răniți. Romînii nu nemeresc ținta. Vrînd să atingă un monitor, cele șase baterii țintesc lîngă consulatul austro-ungar, apoi în cetate, fără mult folos. Osman conduce din partea sa focul și îmbrățișează pe tunarul care a nemerit de trei ori.

Se arată planul, neacceptat, al lui Osman. Să lase la Vidin douăsprezece batalioane și cu alte nouăsprezece și armele speciale el să meargă spre armata de Est, luînd în cale garnisoana din Rahova, ca să se unească apoi cu cea din Plevna, retrasă fără luptă de la Nicopol. Cu toții ar fi înaintat spre Lovcea, de acolo spre Tîrnova, pentru ca, și în acea armată de Est, să treacă din Șumla *(sic)* spre Sișlov ori, dacă Rușii nu permit executarea ultimei părți a planului, să se fortifice la Lovcea, în fața Balcanilor (pp. 88-9). Astfel s'ar fi avut ofensiva. Ministrul de Războiu, Redif-Pașa, nu înțelege deocamdată. La 10 Iulie, cînd Osman e liber a face tot ce vrea, era prea tărziu. Ordinul de plecare e din 12 ale lunii (p. 89). Pleacă nouăsprezece batalioane de infanterie, un regiment de cavalerie și cinzeci și opt de tunuri. Atmosfera morală e extraordinară; condițiile materiale excelente.

Se merge la oarecare distanță de Dunăre de teama Calafatului. Cînd Romînii întrebuințează tunuri grele, se caută locuri mai ferite (p. 91). Se trece de la Arciar-Palanca la Crivodol. Se află luarea Nicopolei și atunci Osman pornește „teribilele marșuri forțate“ spre Plevna. Regan sparge în cale un curgan și culege obiectele antice.

În luptele de la Plevna autorul vorbește mai numai de casurile medicale ce i se presintă. Întăriturile de la Grivița sînt pe larg descrise (p. 189 și urm.). Regan vede pe Romîni la Nordul și Nord-Estul redutei. Atacul e presintat pe scurt fără a li face parte deosebită (p. 192 și urm.). Aici se află și desemnatorul german Lauri. După Grivița, Osman refusă să vorbească unui parlamentar rus, care-l chiamă la generalul lui, ci cere să aibă în față pe Domnul Romăniei (p. 214). Totuși el trebuie să accepte întrevederea. Îndată divisia a 4-a românească „înaintează cu șanțurile până la aproape șase sute de metri la Est de Baș-Tabia“ (p. 217). Aici comandă Sadîc-Pașa *(ibid.)*.

Rănit, doctorul se duce la Constantinopol, de unde trece în Asia.

N. Iorga.

---

www.dacoromanica.ro

Ernest Curtius la noi

Între călătorii cari au trecut pe la noi fără a se opri mai mult e unul al cărui glorios nume ştiinţific va uimi şi pe alţii cum m'a uimit pe mine.

Numai dintr'o scrisoare a lui datată Buiucderè, 25 August 1871, ştim că el a trecut în vara acelui an prin „imensele întinderi plane ale Banatului", că trenul s'a oprit la Baziaş, unde „toată populaţia s'a suit pe un mare vas", că acel vapor, *Orient*, şi mai mare, aştepta la Severin, unde Ernest Curtius s'a scoborît. Aici se adauge la expediţia care se îndrepta spre Asia Mică, expediţie din care făcea parte şi viitorul istoric al Imperiului bizantin, Heinrich Gelzer (de la el avem scrisorile, în articolul *Wanderungen und Gespräche mit Ernst Curtius*, din *Ausgewählte kleine Schriften*, Leipzig 1907, p. 246 şi urm.), un alt învăţat german, Stark, şi profesorul Marchi din Florenţa. Mulţi Romîni se întorc de la băi la Bucureşti: i se par lui Curtius că se bubură foarte de victoriile germane contra Francesilor: „Die Gesellschaft bestand meistens aus rumänischen Familien die aus den Bädern nach Bukarest heimkehrten. Wir machten einige interessante Bekanntschaften und fanden bei Österreichern und Rumänen einen feurigen Enthusiasmus für Deutschland". *Ce n'ar fi de făcut*, strigă el, *în domeniul culturii* („was sind hier noch für Kultur Aufgaben zu lösen")! Ţerm gol de ambele părţi ale Dunării. De la Rusciuc se iea trenul spre Varna, pentru a se îmbarca de acolo pentru Constantinopol.

Întoarcerea se face pe la Atena.

N. Iorga.

Ruinele Piua-Petrei

Sînt mulţi ani de cînd am tipărit în *Studii şi documente*, V, un act din Tîrgul-de-Floci, locul de desfacere al lînii Mocanilor din Bărăgan, pe lîngă care de sigur încă de atunci era şi, ca piuă pentru lucrul sumanelor, piua unui Petre, localnic sau Ardelean, de unde numele de Piua Petrei; aproape fiind vărsarea lină, largă, a Ialomiţei în Dunăre, un sat al Gurii Ialomiţei era alături. Trei nume pentru aşezări vecine care s'au putut confunda, unul din ele dispărînd, acela al Tîrgului, după ce viaţa

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

înfloritoare a ciobanilor Bărăganului, atinsă şi, pe la 1830-40, de Codru Drăguşanu, în Călătoriile sale, a încetat.

Acuma, din acel Tîrg, pe care la 1594 l-a întrebuinţat Mihai-Viteazul în lupta cu Turcii dunăreni, cuibăriţi în puternicul cuib de la Hîrşova, în faţă, n'a rămas nimic decît *siliştea* şi în această silişte sînt ruinele unei biserici din care s'a păstrat, făcută din bună cărămidă, numai o parte a păretelui din dreapta. Două pietre, dintre care una cu inscripţie slavonă aproape neinteligibilă, iar alta de la capătul Domniei lui Brîncoveanu, stau încă la locul pe care-l aveau în biserică. O altă piatră, de marmură, pomenind pe un Grec mort, întîmplător, în aceste părţi, a fost transportată la biserica nouă din oraş, unde e întrebuinţată la un stîlp al pridvorului. N. I.

Pentru istoria învăţămîntului

Între nişte documente contemporane care mi s'au încredinţat, găsesc pe aceste două care privesc istoria învăţămîntului privat prin pensioane:

„1. Eforia şcoalelor.

Eforie împuternicează pe dumneaei Elenca Becereasca a deschide o şcoală externă de fete în capitala Bucureşti pentru învăţăturile elementare în limba rumînească dupe programa de învăţături ce a incunoştiinţat Eforiei şi dupe cererea ce a făcut.

Doamna Becereasca se îndatorează ca la fiecare şase luni să adreseze Eforiei o programă în care se vor arăta cu deslușire învăţăturile ce se predau şi cărţile ce se întrebuinţează. Programa va fi însoţită cu o listă în care se vor trece numele pronumele şcolarilor, vîrsta şi profesia părinţilor.

Deosebit va îngriji doamna Becereasa ca de odată cu învăţătura, ce trebue să aibă drept temeiu religie şi morala, să deprinză pe tinere prin pilde la fapte şi obiceiuri bune, însuflîndu-le în inimi cucernicie către cele sfinte, iubirea de buna orînduială şi de patrie.

Director, P. Poenaru.

Secretar, N. Iliescu.

(Pecetea „Eforiei şcoalelor", cu vulturul încoronat.)

No. 1227.

1847, Noem. 5.

Bucureşti."

www.dacoromanica.ro

2.

„Dreptate, frăţie,
Doamnei Elenca Becereasa.

Potrivit cu deslegarea dată de quătre Onorabila Locotenenţă pentru înfiinţarea scólelor de fete, Ministeriul orânduesţe pe Dumnéta învăţătóre la scóla în despărtirea vopselei roşu, cu salariul de cinci sute lei pe lună, quare se va începe de la 15 ale curgătórei luni, şi cu îndatorire qua Dumnéta să porţi îngrijirea aquei scoli, locuind într'însa, şi privegînd asupra scolarelor în toate órele în quare aquesté se vor afla în scólă.

Salutare şi frăţie

(Ministrul Instrucţiei publice) I. Eliad. Secr. N. Iliescu.

N. 1003.

1848, Septemvrie 13.

Bucuresci." N. I.

Cărţi representative în viaţa omenirii. — IV.

Revoluţia francesă prin martori oculari

III.

D-na Campan.

Nici d-na de Genlis, legată de Casa de Orléans, nici d-na de Oberkirchen, amestecată numai în lumea din preajma Curţii, nu pot lămuri asupra teribilei tragedii care s'a mîntuit cu decapitarea a patru din membrii Casei de Franţa şi cu moartea în părăsire şi degenerare a copilului „Ludovic al XVII-lea".

Pentru a şti ce s'a petrecut mai ales în micuţul cap al Mariei-Antoinette, în zilele cînd ninsoarea nenorocirilor a luat locul pudrei recepţiilor şi balurilor, trebuie întrebată prietena care i-a stat aşa de aproape până în ziua cînd coroana Sfîntului Ludovic a lunecat de pe biata căpăţînă mare şi grasă a nenorocitului Ludovic al XVI-lea.

Primită la Versailles la cinsprezece ani, reţinută ca lectriţă la cele trei bătrîne uitate de Dumnezeu care erau fetele semi-polone ale lui Ludovic al XV-lea, pentru a fi măritată cu fiul secretarului regal Campan, d-ra Genest n'aducea cu dînsa un trecut ca al celor două doamne care au fost înfăţişate mai sus. Ceia ce interesează aici la femeia care mai tărziu numai se va ocupa de chestii

www.dacoromanica.ro

de educație, fiind numită supt Napoleon directoare a școlii pentru fetele și surorile membrilor Legiunii de onoare și ajungând astfel a scrie cunoscuta carte *L'éducation des femmes* [1], sînt știrile pe care le poate da despre atîta lume care i-a trecut supt ochi ori pe care a văzut-o și în ceasurile cînd alți ochi nu se opriau asupra feței lor contractate de durere.

L-a văzut pe Ludovic al XV-lea, cel calificat de decăzut și putred. Și aici împresia e favorabilă: „mers ușor *(démarche aisée)* și nobil; își purta capul cu multă demnitate; privirea lui, fără a fi severă, era imposantă"; foarte politicos cu oricine. Dar, cît se poate, nu face nimic. Administrația, finanțele, diplomația, războiul privesc pe miniștri. Îl auzi zicînd: „ei au vrut așa; ei au crezut că era mai bine așa". Are pasiunea retragerii și voluptatea vulgarității; ceva din *laisser aller* a soției moarte pare a fi trecut asupra lui. Nu dorește nimic mai mult decît „să separe pe Ludovic de Bourbon de regele Franciei". Plăcerea-i e în vînătoare, în „micile călătorii" — *les petits voyages* —, la Compiègne, la Fontainebleau, la Choisy. Se anunță adesea „Le roi ne fait rien aujourd'hui". Stă acasă, *le débotté du roi*—, deschide cu îngrijire ouăle, face cafea. Societatea i-o țin fetele: Adelaida, cu care fierbe cafeaua, infirma Louise-Victoire, — pentru el Loque, Chiffe, Graille, Coche —, crescute la mănăstire, ceia ce nu le împiedecă de a ști, pe lîngă italiană, englesă, matematică, și ceasornicăria, cîntarea din cornul de vînătoare și menuetul, asupra colorii căruia discută cu pasiune.

Crescut de abatele de Radonvilliers, care-l învață bine englezește — de poate traduce pe Milton —, istorie și geografie — face hărți —, nepotul de fiu, al șasesprezecelea Ludovic, e greoiu în mers, melancolic la față, buhos, cu glas neplăcut, discordant, neglijat, aplicat la grosolănii, pănă la aceia că trimite unei „filosoafe" un vas de noapte cu, în fund, portretul lui Franklin, darnic în *coups de boutoir*, meticulos, cu ceas fix de culcare și despreț pentru petreceri (o singură dată l-au tîrît la bal mascat), preferînd paiații. Dar judecă teatru, e pasionat de Molière și socoate *Le Mariage de Figaro* ca fiind un fel de *concetto*. Are aptitudini de mecanic și zidar, și-i place vînătoarea. De Maria-Antoinetta, sfătuit de Vauguyon, guvernorul său, ar fi vrut să se despartă; a apărut apoi la braț cu dînsa, și la urmă s'a isolat pentru exercițiile lui violente.

[1] V. Jules Flammermont, *Les Mémoires de Madame de Campan*, Paris 1889.

www.dacoromanica.ro

Dar e milos și binefăcător: cînd la nuntă se întîmplă o nenorocire în public, el împarte familiilor victimelor venitul lui pe un an; cînd se naște Delfinul, dă de bucurie mîna oricui.

Maria-Antoinetta însăși vine la cinsprezece ani din Viena ei, unde mama n'a avut voie să-și educe copiii, dar li impune aspru o viață une ori teribilă (arhiducesa Iosefa e silită a-și face rugăciunea unde murise de vărsat soția lui Iosif al II-lea). De acolo păstrează iubirea pentru pîniţile de acasă, amintirea unei vieți patriarcale, cu ducele de Lorena cerînd în biserică, cu pălăria întinsă. Știe italienește de la poetul în vogă, Metastasio, franțuzește de la abatele Vermond, foarte influent; face traduceri din poeți, dar nu din cei germani, căci se preface a nu cunoaște limba; descifrează musică; însă „niciodată n'a fost princesă care să fi avut o silă așa de hotărîtă pentru toate lecturile seriosse".

A fost luată de Ludovic prin procurație, Louis de Rohan, un fanfaron de lux, ținînd locul princiarului soț. I s'a dat o severă damă de onoare, contesa de Noailles, căreia i se spune Madame l'Étiquette. A venit speriată de forme și stîngace, și a găsit la Curte pe „dama foarte ușuratecă" în tovărășia căreia trăia socrul, marchisa de Pompadour. Soțul nu-i poartă grija și, copilăroasă cum era, cu toată imperiala ei mîndrie habsburgică, s'a surprins cîntînd cu Garat. Merge la balul mascat al Operei cu cei doi frați ai regelui și găsește că e amusant să fie în trăsură de stradă[1].

Dar e relativ bine crescută și o jignește nesimțirea bărbatului ei; îi place simplicitatea: caută lumea de la țară, mieluseii cîmpului, ca și locuințile umile de lucrători. Se îngrijește de bolnavi, de răniți, iea să crească un copil pe care erau să-l calce caii. Cînd se va ști regină, va scoate sincerul strigăt de spaimă: „Doamne, călăuzește-ne, ocrotește-ne; ajungem prea tineri a guverna".

Ludovic al XV-lea a distrus toate formele, și cele mai neapărate, și cele mai respectabile. Ce mai e acum un rege și o regină! La Versailles, cînd Maria-Antoinetta „intră în salonul ei, femeile nu părăsesc pianul și nu încetează lucrul la tapițerie, bărbații nu suspendă nici partida de biliard, nici cea de trictrac". Cînd se joacă la Palat comedie, vin atîția, și, cînd niște ofițeri sînt refusați, se pot supăra; lumea rîde de joc: „royalement mal joué". La Marly, „seara, pentru a fi admis la jocul de cărți al reginei, era de-ajuns pentru orice om bine îmbrăcat să i se spuie numele și să fie pre-

[1] C'est moi en fiacre: n'est-ce pas plaisant?

www.dacoromanica.ro

sintat de un ofițer al Curții ușierului salonului de joc"; femeile nepresintate priviau din balcoane. Unele doamne jucau pe bani în numele bărbaților cari li plătiau. „Oamenii bogați și marii jucători din Paris nu lipsiau o singură seară din salonul de la Marly, și sumele pierdute sau cîștigate erau totdeauna foarte însemnate." Vin și de aceia cari nu pot apărea fățiș sau, cum se zicea: *en polisson;* între alții, bancheri, ofițeri în retragere.

În politică, regina se va amesteca mai tărziu numai, după moartea lui Maurepas și a lui Vergennes și retragerea lui Calonne, ea aducînd pe Loménie. A avut și față de Adunarea din 1789 ideia ei: să ție ședințele la patruzeci până la șaizeci de leghi de Paris.

Între frații regelui, cel mai mare, contele de Provence, cu mai multă demnitate decît fratele său încoronat, dar desagreabil la văzut prin proporțiile căpătate de tînăr, e un literat, care face și răspîndește versuri și cunoaște clasicii. Vioiu, simpatic, elegant, plin de spirit e al doilea, contele de Artois, care se bate în duel cu ducele de Bourbon. Soțiile lor, Savoiarde, n'au calitățile lor: a celui d'intăiu, Clotilda, „gros Madame", are doar ochi frumoși, cealaltă e mică și cu nas mare, ambele însă insigificante; regina stă bucuros cu dînsele. În schimb, Monsieur dă o petrecere fără păreche Mariei-Antoinettei, cu „toate femeile plăcute din Paris", represintînd, în „boschetele Armidei", ciclul lui Carol-cel-Mare, cu balete conduse de Vestris, de Picq, maestrul de danț al Curții Rusiei, cu jute înviate din evul mediu: *course à la tête noire, à la lance.* Dulcea soră a regelui se ține totdeauna la o parte.

Dintre colaterali, Orléansii, stînd la Paris, măgulesc demagogic populația: foarte tînărul duce, rău crescut, va face ca, la 4 Maiu 1789, să se strige în fața reginei: „Vive le duc". Ei visează de o nouă dinastie...

Cîteva tipuri de curteni, ici și colo. Curiosul cavaler de Éon, femeie sau bărbat, lector al princesei Elisabeta, căruia bătrînul rege-i impune a se îmbrăca femeiește; Rohan, care sperie Viena cu luxul său, oprind la Viena spre marele scandal al populației o procesiune pentru ca să treacă el în haină de vînătoare; ridiculul și lamentabilul Castelan, *l'amoureux de la reine,* care se ține ca umbra de dînsa; alt candidat la inima ei, Besenval, care laudă munții Sviterei sale și, la un moment dat, se aruncă prostește la picioarele princesei adorate.

Miniștrii: Maurepas, cu care se începe domnia, Aiguillon, prie-

www.dacoromanica.ro

tenul ultimei ţiitoare a lui Ludovic al XV-lea, Madame du Barry, Vergennes, Terray, Maupeou, Ségur, voit de regină, Calonne, numit contra ei, St. Germain, care desfiinţează Casa militară, afară de o sută de jandarmi şi chevau-légers, reformaţi şi ei de rege la 1787.

Şi femeile: Cahonette de Villers, care se presintă ca favorită şi la care se află scrisori falsificate, contesa Jules de Polignac, de care e ca amorezată regina; tinerica princesă de Lamballe, un fel de fiică adoptivă a ducelui de Penthièvre, din care regina face supraintendenta ei.

Şi aici portretele Suveranilor şi prinţilor, oaspeţilor străini sau menţiuni privitoare la dînşii. Ecaterina a II-a, care scrie Mariei-Antoinettei: „Regii trebuie să-şi urmeze calea fără să li pese de strigătele poporului, cum luna trece înainte fără a fi oprită de lătratul cînilor"; „contele Nordului", Moştenitorul rusesc Pavel, care se plînge că teribila lui mamă nu-i permite a-şi ţinea nici cîni. Englesii, foarte bine primiţi, ca fiind la modă, şi de regină, după pacea americană. Arhiducele Max, care vrea să vadă pe Buffon. Mai ales Iosif al II-lea, fratele reginei, care stă la „cîrciumă", adecă la otel, Versailles părîndu-i prea mare şi cu prea mulţi *„polissons"*, întrebuinţează expresii „ciudate" *(choses spectaculeuses)*, îşi bate joc de etichetă, mustră pe regalul cumnat că nu-şi cunoaşte Parisul, Franţa, pe soră că nu ceteşte ce semnează, că se văpseşte *(mettez du rouge en furie, comme madame)*, că e zvăpăiată [1], care rîde de curţile din Neapole, Parma şi chiar Viena, care critică pe miniştrii francesi şi se plînge că nu află tratate de finanţă şi administraţie. Pe Voltaire însă nu vrea să-l vadă: „ca Suveran, se foloseşte de ideile sectei, dar nu vrea să între în ea". Candidat la mîna Elisabetei, nu găseşte un cuvînt să-i spuie. La Operă e presintat cu sila de regină, dar lumii îi place pentru ciudăţenia şi bunătatea lui, pentru simplicitatea lui afectată.

Distracţie multă nu e la această Curte pe care o vedem aşa de strălucitoare. Se mulţămiau cu puţin, cu biete prostii de salon. „Cîntecul nou, gluma *(le bon mot)* zilei, micile anecdote scandaloase *(le bel esprit)* erau izgonite... Afară de rege, plăcerea singură ocupa această familie tînără. Se joacă jocuri stupide, de copiii mari cari nu ştiu de ce să se apuce: *la guerre-paupan, le desem-*

[1] Elle est bien étourdie votre jeune reine, mais heureusement cela ne vous déplaît pas trop à vous autres Français.

www.dacoromanica.ro

palivos, anijoaca *(le colin-maillard)*. Regina însăşi zbucneşte în rîsuri prosteşti, care jignesc. Se dau parodii cu actori de la Operă şi dănţuitoare, *garden parties*, la modă. Se chiamă Parny, poetul eleganţelor, pentru rari lecturi teatrale. Regina, fiind însărcinată, organisează concerte pe terasă noaptea şi pe întunerec i se face curte. Cînd şi cînd la St. Cloud, unde e palatul *de par la reine*, la Marly, cu pavilioanele lui, între care al Soarelui. În genere, „nicio demnitate; cît despre veselie, nici vorbă." Eticheta însăşi se pierde: regina nu păstrează, licenţiind femeile, decît trei valeţi.

Şi totuşi Maria-Antoinetta a făcut să se publice Metastasio, contele de Provence chiar Tasso. Din cînd în cînd se caută la Paris, unde acum e centrul întregii vieţi— şi ce e Revoluţia franceză decît revanşa Parisului asupra trufaşului Versailles? —, plăceri de un ordin superior. Alături de bufonii aduşi pentru regină, rămas acelaşi copil alintat, Glück, Puccini, Grétry. Se joacă *Armida*.

„Poporul" nu arată nicio duşmănie acestor uşurateci zbeguiţi, cari-şi pierd vremea, aşteptînd să-şi piardă capul. Lumea se strînge la grilele pavilionului la Muette în primele timpuri după suirea pe tron: oricine poate vedea cum mănîncă familia regală; de aceia, ca şi la teatru, aplaudă. La încoronare, regele merge prin mulţime şi se ştie că, primind coroana pe frunte, a ştiut să spuie că-l supără *(elle me gêne)*. La naşterea Delfinului, lumea se săruta pe străzi. Ca în evul mediu vin să aducă omagiile lor breslele — şi cioclii, — cinzeci de „dame de la hale", conduse de una în mătasă neagră, unele şi cu diamante, cetindu-se de pe un evantaliu un discurs făcut de La Harpe. „Poporului îi plăcea să vadă trupa Suveranilor lui şi a unei Curţi strălucitoare defilînd supt arbori."

Duşmănia e la Curte. Acolo fierbe fronda. Toată lumea vechii monarhii pîrăşte, inventează, aţîţă. De ce nu e vinovată biata străină adusă de lipsa ei de noroc în această mîndră ţară pe care de fapt o iubeşte, cu care s'a confundat? Pentru luxul cu M-lle Bertin, pentru noile coafuri enorme, pentru clădirea „vienesă" a Micului Trianon. Şi ceata criticilor desfrînaţi cîntă:

Petite reine de vingt ans,
Vous qui traitez si mal les gens,
Vous repasserez la barrière.

Afacerea Colierului e diabolica răsbunare a ofensaţilor şi refusaţilor. Regele va fi, pentru nobili, îndată ce încep mişcările, *le soliveau*,

www.dacoromanica.ro

le béat, le pauvre homme. Iar în acest timp Parisul aclamă pe revoluționarul american Franklin, care trece cu plete lungi nepudrate, în costumul lui de „cultivator american"; i se pun pe cap cununi de lauri, portretul i se vinde pe stradă, femeile și-l smulg și-l sărută.

Cînd Adunarea de la Versailles își iea caracterul „național", *ceia ce înseamnă revoluția întreagă,* d-na Campan, care e acolo, lîngă regină, arată firele țesute contra Suveranilor. Delegaților li s'a spus că regele e un Gargantua și că regina risipește pe lux averea țerii, că la Micul Trianon e o cameră cu diamante și coloane de safire și rubine, pe care vor neapărat s'o vadă, mai tărziu că regele a minat sala Adunării. Ducele de Orléans plătește agenți ai ambiției sale: St. Huruge, care a fost la Bastilia. În Octombre, între *poissardele* care vreau pe regele la Paris sînt persoane care-și ascund fața și știu perfect tot ce e la Versailles. Foulon a denunțat în scris aceste uneltiri.

De la început, defecțiunea e generală. O întreagă clasă părăsește pe rege, crezînd nebunește, nu că se poate salvà în revoluție, dar că revoluția, pe care de fapt ea a pregătit-o, e *a ei.* Cînd se discuta, la jumătatea lui Iulie, după luarea Bastiliei, dacă regele să vie la Paris ori să meargă cu oastea și regina ardea hîrtiile ei, trupele pleacă, artileria amenință a-și întoarce gurile contra palatului. Abia cu doisprezece *gardes du corps* și „garda burghesă" din Versailles pornește Ludovic spre ceia ce nu mai e capitala, ci poate și închisoarea lui. Cînd s'a format de ambiția lui Lafayette, întorsul din America, „Americanul" — în Octombre, cînd se strigă la Versailles *Vive le roi,* un deputat întreabă: „Ce-ar zice America?"—, garda națională, musicanții, servitorii regelui ajung locotenenți și căpitani. Gardele francese trec la revoluție, grenadirii de la Versailles, singura trupă rămasă, se duc noaptea.

Pentru a nu rămînea fără pază, regele chiamă regimentul de Flandra. Trupă neinfectată, ea fraternisează cu puțini *gardes de corps.* De aici serbarea regalistă a cocardelor albe. Familia regală se hotărîse să nu vie: de Luxembourg o aduce cu sila.

În zilele din Octombre regele plecase la Meudon, regina era în grădina Trianonului. Miniștrii, St.-Priest, Cubières, readuc pe Ludovic, cînd aud că femeile din Paris vin în „deputație". Lafayette asigură că se poate dormi liniștit, de și grilele fuseseră forțate. Nu se mai urmează sfatul lui St.-Priest de a fugi la Rambouillet;

www.dacoromanica.ro

îndată trenurile sînt oprite. Regina se culcă la două din noapte, după ce cursese sîngele cîtorva garzi; la patru se trezește cu palatul năvălit. Femeile aveau pestelcile gata pentru „mațele reginei"; *pas d'enfants, à Paris*, i se strigă cînd apare cu copiii.

Armata s'a evaporat; Curtea nu mai există, cînd în cunoscutul teribil alaiu Ludovic e cîștigat de Parisul care, după un secol, își răsbună asupra capitalei de isolare, care l-a sfidat. *Acum, aceiași nobilime, care n'a putut apăra, compromite.*

Regina a refusat ducelui de Luynes să fugă; ea e contra emigraților, a căror plecare o simte ca o jignire, o prevede ca o primejdie, preferînd a negocia cu străinătatea; din partea lor, emigrații, cari nu mai vor pe regele, a cărui lașitate o proclamă, dar nu o văd pe a lor, atacă pe aceia care niciodată nu s'a apropiat de inima lor. Mirabeau[1] va ajunge un consilier al Coroanei. La Paris, unde prînzul se face în public și nu mai e concert la Curte, iar la teatru se merge numai după primirea Constituției, de două ori pe săptămînă, e recepție, d-na de Lamballe făcînd onorurile. Se demonstrează contra tricolorului, impus, purtînd crini la pălărie, crini la centură, noduri de panglici albe la cap. Așa și la teatru, unde parterul protestă. La mese se spune că regele nu e liber și că aceasta nu va ținea mult; valeții, cîștigați de Revoluție, ascultă și raportează.

Îndată (în toamna lui 1790) *trei Francii își stau față în față.* Emigrații se înmulțesc: pleacă mai toată nobilimea din Auvergne. E o „frenesie". Ofițerii se duc: 1900 dintr'o dată. Numărul total al desertorilor e de peste 10.000.

În acest timp Parisul se sperie de coaliția care se gătește. Ministrul de Războiu e înfățișat de ziare ca trădător; se bănuiește calitatea armelor; se denunță presența regimentelor străine, mai ales germane, la granița de Est, cumpărarea celorlalte de „lista civilă". Preoții cari nu vor să jure sînt tratați de „briganzi în sutană". Nu e pîne. Contra nobilului primar Bailly se strigă: *à la lanterne.*

A treia Franță se zbuciumă în tristele Tuilerii părăsite. În zădar regele stăruie de emigrați: ei îi răspund cu ironii. Princesa Elisabeta e cu dînșii. Regina strigă: „Cain, Cain, vom muri". „Dacă emigrații", spune Maria-Antoinetta, „reușesc, vor face mult timp legea... Ar fi să contractăm față de dînșii o prea mare obligație

[1] Pentru cererea lui de ambasadă la Constantinopol, p. 186.

www.dacoromanica.ro

dacă li-am datora coroana [1]." „Casa noastră", înseamnă d-na Campan, „e un infern; nu e chip de a-şi vorbi sau ar trebui să ne certăm". O bestie, Rotondo, încearcă să ucidă pe regina, căreia i se vor face manifestaţii amicale supt fereşti.

Martirii atîtor trădări şi ai propriei lor *spensieratezza* ar putea să fugă: n'o fac. La St.-Cloud regele iese fără guarzi, doar cu un aghiotant al lui Lafayette, care păzeşte din ordin pe Maiestatea Sa constituţională. Ecuieri şi paji, cari se pot întrebuinţa, sînt cu el. Doi alţi aghiotanţi merg cu regina şi cu Delfinul. Cîte cinci ceasuri durează primblarea. Nenorociţii rămîn, dar la începutul lui 1791 mătuşile pleacă din Bellevue pentru Roma.

La Anul Nou din acest an Parisul îşi bate joc de victimele lui. Musica gărzii îi cîntă lui Ludovic cuplete de glumă:

Mais nos créanciers sont payés:
C'est ce qui nous console.

Cadoul Delfinului e din piatra Bastiliei, „ca să înveţe care e puterea poporului". Lafayette, de fapt încă stăpînul oraşului, e socotit culpabil. Femeile pe care le păstrează Curtea îl tratează de „rebel şi brigand".

E de mirare că Ludovic, oprit în Mart de a merge la St.-Cloud, se lasă în sfîrşit cîştigat şi încearcă fuga care se va mîntui tragi-comic la Varennes? D-na Campan presintă pe regină, sigură că va ajunge la sora ei în Bruxelles-ul austriac, gătind „trusoul complect pentru ea şi pentru copii". Spunea însă că va merge numai pănă la hotare pentru a trata apoi cu Adunarea [2].

Se descrie, de cineva care nu e martură, teribilul drum de întors, cu comisarii cari fac curte Elisabetei şi ieau pe genunchi, familiar, copiii. Regina încearcă o protestare: „daţi-mi copilul; e deprins cu griji şi cu un respect *(des égards)* care nu-l dispun *(le disposent peu)* la atîtea familiarităţi".

Acasă, la Tuilerii, s'a făcut de popor despărţire: nu mai e *terre nationale*, ci *terre de Coblentz*. Regina, adusă înapoi ca arestată, e primită cu „groaznice huiduituri". Ajunsă în apartamentul ei, ea-şi arată chinul. „Pun să-ţi scrie din baia mea, unde m'am pus

---

[1] Calonne corecta memoriile, insultătoare pentru dînsa, ale femeii care se dăduse în afacerea Colierului ca regina, de Lamotte; p. 229.

[2] Detalii despre prindere: primarul Sauce i-ar fi făsat; nu lasă, de frică, soţia; pp. 328-9.

www.dacoromanica.ro

ca să ajut măcar puterile fisice. Nu pot spune nimic despre starea sufletului mieu: trăiesc, și atît [1]." Insultele din broșurile de ocasie i se strigă supt ferești. Cine merge la capelă, aude pe soldații gărzii spuind: „Nu, nu ni trebuie rege: jos vetul *(le véto)*". Oriunde merge, paznicii o întovărășesc. Și cînd doarme, ușa trebuie să fie deschisă, așa încît se apără cu patul femeii rămase lîngă dînsa. Păru-i va albi într'o noapte și trimeținд o șuviță d-nei de Lamballe, scrie pe biletul de întovărășire: *blanchie par le malheur.*

Primirea Constituției de trufașă zădărnicie teoretică poate liberà pe acești regali internați, și Ludovic va putea să aibă satisfacția de a vedea bombardați cu tunul pe Iacobini, cari cer republica (17 Iulie). Contra sfaturilor lui Montmorin și Malouet, cari recomandă a se face reserve, ale reginei, care vede cum „dărîmă monarhia piatră de piatră", dar după al lui Kaunitz însuși, pentru „a împiedeca", precum i se spune, „desordinea de a se organisa", regele merge la Adunare în ziua de 14 Septembre. Află oameni așezați și acoperiți, a căror demnitate națională nu li permite să se ridice; de jos vorbește și președintele, fiindcă așa stă și regele. El îl asigură că noul așezămînt va fi pentru dînsul un „nou izvor de bucurii și de sensații nouă". Cu toate aclamațiile, musica, salvele, care nu-l privesc, de altfel, pe dînsul, el cade, la întors, pe scaun plîngînd. Dar, seara, va trebui să se primble cu trăsura pe străzile iluminate. Dacă i se strigă, ca răspuns la *Vive le roi* al unora: „Nu crede; trăiască nația!", la Operă îl răsplătesc regaliștii cu călduroase aplause, pe cînd la Théâtre Français se joacă o piesă cu alusii [2], iar la „Italieni" se aude urlînd: *Point de maître, pas de reine,* și cele două partide se încaieră.

Dar, de și se rechiamă prinții [3], noua gardă constituțională a lui Brissac păzește totuși pe niște suspecți; Barnave, pe care, ca și pe Duport și Lameth, ea crede că se poate sprijini, cetește toate scrisorile reginei; de altfel el sfătuiește pe Maria-Antoinetta, amintind regalitatea lui Henric al IV-lea, să nu se sprijine pe străini [4], căci partidul lui vede toate greșelile făcute și va susținea tronul;

---

[1] Je vous fais écrire de mon bain où je viens de me mettre pour soulager au moins mes forces physiques. Je ne puis rien dire sur l'état de mon âme. Nous existons, voilà tout.

[2] Fusese *La coquette corrigée*; în loc: *La Gouvernante.*

[3] Condé voise să vie la Lyon cu o mică armată, contele de Artois e contra.

[4] Pitt o asigură „că nu va lăsa să piară monarhia francesă"; p. 272.

www.dacoromanica.ro

el va merge până la recomandarea fugii și în curînd va fi silit însuși să plece. Garda constituțională va fi disolvată, comandantul trimes la Orléans și, cînd garda națională iea paza palatului, ea tolerează ca bestii să-și expuie goliciunea supt ferestile „monarhului constituțional", care va sta zece zile mut de indignare.

Îndată, în Iunie, intervin chestii care ating conștiința lui și-l silesc la un refus: măsurile contra preoților cari n'au jurat, dreptul de veto, care i se refusă. Pretextul va fi prins de Girondini, cari, înlăturați de la putere, vreau să revie.

Se organisează o deputație pentru a cere retragerea „despotului încriminat" și pentru a plantă la Tuilerii un arbore al libertății. Bandele hidoase apar la 20 Iunie: „emanația lor infecta aierul... Nu se mai văzuse ceva așa de desgustător în Paris". Abia cîțiva garzi și doisprezece deputați — ceilalți vor apărea doar seara —, în palatul invadat, pot să apere pe rege, retras în adîncitura unei ferești, contra intenției de a-l asasina, prin Polonul Lazinski, pe cînd regina în Sala Consiliului stătea palidă între steagurile tricolore, cu cocarda tricoloră în păr, întinzînd ca scut pe masă pe copilul ei. Se strigă *Marie-Antoinette à la lanterne,* se cere „inima lui Ludovic al XVI-lea", se hohotește de rîs la „coarnele lui". Sfînta ei răbdare desarmează pe cutare femeie din popor și o face să strige: „Dar eu nu te cunoșteam, văd că ești foarte bună".

Hotărîrea Mariei Antoinettei e luată din această zi. E sigură că soțul ei va avea soarta lui Carol I-iu al Angliei — și la aniversara Bastiliei îl pune să poarte un plastron supt haină — și că ea va fi asasinată. Scrie peste graniță în astfel de termini desperați încît sora de la Bruxelles îi recomandă măsură în cuvinte și răbdare. Cînd Lafayette revine cu petiția celor 20.000 de concentrați supt Paris pe cari, în mustrarea lui de cuget și în sentimentul că și asupra lui se închid apele, se declară gata a-i duce la Rouen, vechiul resentiment pentru Octombre face pe Maria-Antoinetta să spuie că „mai bine să moară decît să datorească mîntuirea omului care li-a făcut mai mult rău". D-na Campan afirmă că ea credea orbește în planul coaliției, că aștepta ziua căderii cetăților de graniță: Verdun, Lille, liberarea ei într'o lună. Îi e ciudă pe rege, care nu poate reacționa: „Îi e frică de comandă și se teme mai mult decît de orice să vorbească oamenilor adunați. A trăit copil și veșnic neliniștit supt ochii lui Ludovic al XV-lea până la douăzeci și unul de ani... Cît despre mine, aș putea să lucrez și să mă suiu pe

www.dacoromanica.ro

cal, dacă ar trebui. Dar, dacă aș face așa, ar fi să dau arme dușmanilor regelui; strigătul contra Austriei, contra dominației unei femei ar fi general în Franța și, de altfel, aș anihila pe rege arătîndu-mă pe mine[1]." Sufletul Mariei Teresei se zbătea într'însa.

Ziua de 10 August, cea mai nebun de sîngeroasă și mai criminal plină de ură, va da la pămînt toate aceste planuri. Seara se bat sentinelele la poarta regelui; el inspectează garda, întovărășit de familia sa[2]. Pare, data aceasta, decis a da lupta cu Comuna, cu primarul Pétion, care și-a gătit trupele și a dat ordinul de atac. Aude și *vive le roi,* dar anume tineri îi pun pumnul supt nas. Nobilii cari — în sfîrșit! — i se oferă sînt vre-o două sute de oameni rău armați și de aparență ridiculă. Garda de deputați ai noii Convenții, cerută de ministrul Justiției, i se refusă: Departamentul, prin Roederer, îl invită în sînul Adunării, pe cînd 800 de Svițeri, îndată invadați, măcelăriți, ca și oamenii regelui — femeilor li se strigă: *On ne tue pas les femmes, lève-toi, coquine, la nation te fait grâce* — pier, capul lui Mandat fiind purtat pe suliță[3].

Regele se supune și la această ultimă decădere. Regina-l mustră că poate mînca. În cele patru odăi de la Feuillants înainte de a trece la turnul Templului se ard hîrtiile din portofoliul regelui, scrisorile lui Mirabeau: un ultim gînd de fugă, nebun, mai licărește. Ambasadele nu mișcă; a Angliei trimete doar rufe pentru Delfin.

Din acest moment d-na Campan, care salvase o parte din hîrtiile Curții, se desparte de aceia pe cari nimeni și nimic nu-i mai poate salva.

IV.

Doamna de la Roche-Jaquelain

Nu în Parisul ticăloșiilor și crimelor, spurcînd causa libertății, ci aiurea, în aierul liber al revoltei contra tiraniei teoriilor și ambițiilor, a luptat și a suferit femeia ale cării amintiri, scrise tărziu, le înfățișăm acuma.

---

[1] P. 297.

[2] Pe cornalina bunei Elisabete e scris *oubli des offenses, pardon des injures.*

[3] În Adunare la 1792 Vergniaud spusese regelui: „Vous donne-t-elle (la nation) enfin le droit de sanction, une liste civile et tant de grandes prérogatives pour perdre constitutionnellement la Constitution et l'Empire ?"; p. 311.

www.dacoromanica.ro

Marchisa Donnisan de La Roche-Jaquelain, care declară că scrie pentru copiii ei și în amintirea luptătorilor morți, camarazii ei, s'a născut la 25 Octombre 1772. Tatăl († 1784), mareșal de lagăr în Germania, și apoi *gentilhomme d'honneur* al lui Monsieur. Mama, *dame d'atours* a Victoriei, fata lui Ludovic al XV-lea, care, împreună cu regele însuși, o botează. Crește la Versailles chiar până în zilele din Octombre, cînd, strecurîndu-se și ea în trăsuri, se duce în Médoc. La 1791, ea, care fusese destinată de mult lui Lescure, vărul ei, se mărită, cu dispensă de la Roma.

Încă de atunci se formează de nobili cari n'au emigrat, cari au curajul de a susține pe rege, nu pentru dînșii, confederația din Poitou, în care intră 30.000 de oameni, mai toți nobili, cîștigînd și regimentele din Rochelle și Poitiers. Altă confederație — *după sistemul polon* — se formează la Lyon. Ambele au relații cu prinții, cari se află în Savoia.

După Varennes, se decide emigrarea. Dar confederații au încă în mînă garda națională, și țerani cer voie să se înarmeze. Fără a aștepta măcar răspunsul de la Turin [1], aprigii luptători trec granița, silind și pe alții să-i urmeze.

În 1792, soții de Lescure sînt la Paris și văd pe regină, căci presintările la rege sînt oprite. „Victorine" vede pe d-na de Lamballe, intima mamei ei, și pe regina, care o sărută, și-i cere, ei și lui Lescure, să rămîie, căci ea va rămînea. Numai cînd se votează legea contra emigraților, Maria-Antoinetta-i lasă hotărîrea în sama propriei conștiințe. „Dar trebuie să-și aducă aminte că apărătorii unui tron sînt totdeauna la locul lor lîngă regele lor [2]."

În Iunie ea vede mulțimea „petlției armate" venind spre Tuilerile cu porțile închise și maltratînd pe garzi. Ea semnalează starea de spirit care precede ziua de 10 August. Vioménil a sosit de la Coblentz ca să comande pe nobilii de lîngă rege ; la Bordeaux sînt tulburări, la Paris un preot spune că vor scădea *assignatele* — o pereche de ghete va fi douăzeci și doi de franci. Mulțimea răspunde strigînd contra „monopolisatorilor", spărgînd geamurile și la cutare cafegiu „aristocrat", zvîrlind pe fereastă și rupînd în bucăți pe suspecți.

---

[1] Mama ei întrebase pe ambasadorul austriac, Mercy, dacă e speranță de intervenție, și i s'a răspuns că Viena nu e gata și Guvernele nu vor merge decît forțate : p. 25.

[2] P. 29.

www.dacoromanica.ro

Lui Ludovic al XVI-lea i s'au dat asigurări că nu va fi nimic. Montmorin, guvernator de Fontainebleau, crede că 5.000 de garzi naţionali ajung pentru a opri mişcarea şi furtul de praf de la Arsenal; până la 12 ale lunii garantează.

Dar noaptea se produc mişcări, se fac semne la uşi. Între două şi trei sună tocsinul. Nobilii sînt opriţi de a merge la palat; cine se opune e ucis. Totuşi batalioanele secţiunilor se tem. Unul strigă: „Vin Sviţerii, sîntem pierduţi". Apoi se aude: *Vive la nation, vivent les sans-culottes.* Se vorbeşte de *chevaliers de la dague.*

Ceia ce se petrece pe urmă, d-na de Le Roche-Jaquelain o ştie numai din ce a putut prinde pe stradă, căci ea şi soţul s'au adăpostit la o slugă veche în Champs Élysées, „unde pier o mie de oameni"; aude împuşcături, vede femei urmărite de beţivi, care strigă ajutor. Bestiile, 3.000 cu suliţi, întreabă unde sînt Tuileriile, „ca să ucidă pe Sviţeri" şi urlă: *Vivent les sans-culottes! Illuminez! Cassez les vitres!.* Orice Sviţer întîlnit e ucis, şi a doua zi. Barierele ard, ca şi căsărmile palatului. Louvrul e gol şi Seina pustie.

Grija cea mare e de a scăpa din oraşul pătat cu sînge. Un comisar de poliţie prieten, care e şi căpitan de secţie, procură, cu toată paza, paşapoarte false, şi pentru Henri de Le Roche-Jaquelain şi d'Autichamp, cari vor fi căpitanii cei mari ai insurecţiei.

La 25 August, soţii Lescure şi prietenii cred că pot pleca, dar trăsura e întoarsă înapoi pentru a se da conotatele cailor, şi plebea strigă: *A la lanterne, à l'Abbaye,* — la închisoarea unde se pregătesc măcelurile cu sînge rece, fără de luptă. „Aristocraţii" cari fug sînt căutaţi pretutindeni. Dar, strigînd *Vive la nation,* aceştia scapă.

Îi vedem mergînd spre Orléans, printre Marsiliesi cari caută prisonieri de ucis şi prin rîndurile armatei, devenită insolentă. La Beaugency se cere unuia dintre fugari, Thomassin, să treacă în revistă cincizeci de voluntari. La Tours, babele care nu vreau să meargă la biserica constituţională sînt primblate pe măgari. Pretutindeni se caută bagajele.

În sfîrşit iată-i în Bocage, între ţeranii lor, şi o frumoasă descriere a regiunii e dată în acest loc.

E o ţară de veche frăţie patriarhală fără deosebire de clasă. Seniorii au cîte douăzeci, treizeci de vasali, cu cari au învoieli de *métayage.* La nunţi, la petreceri sînt împreună, ca şi la vînători; doamnele joacă la castel cu ţeranii. Se văd trecînd femei călări ori în

www.dacoromanica.ro

cară cu boi, ca în podgoria noastră. Şi oraşele se împărtăşesc la această largă solidaritate. Cînd începe revoluţia, cu toate ordinele, cu toate jafurile dln *Plaine*, se păstrează în biserică jeţul seniorilor şi ei sînt aleşi ca şefi ai gardei naţionale, ca primari. Orice încercare a jandarmilor contra ţerănimii care cere preoţii ei, rămîn zădarnice.

Cînd după August 1792 încep măsurile mai aspre, ţeranii, cari vin înarmaţi la liturghie, atacă, întăiu la Châtillon, în strigătele de „Trăiască regele". Adevărate masacre urmează: gardele republicane se întorc cu nasuri şi urechi în geantă. Cînd se află de moartea regelui, e o jale prin sate. Un copil de douăzeci de ani se pune în fruntea răsculaţilor. Cînd apoi se mai cer sute de mii de recruţi pentru oaste, revolta se înteţeşte: răsculaţii se răpăd la tunuri şi le ieau de la „albaştri".

Îndată o parte din nobilimea locală vine în sprijinul ţeranilor, împreună cu fruntaşi din rîndurile chiar ale acestora: Cathelineau, „Sfîntul din Anjou",— cel din Poitou e Lescure—, care va ajunge generalisim, Stofflet, fost pădurar la de Maulévrier, d'Elbée, „generalul-president" de Bonchamp, Marigny, fost veterinar, Charette, fost locotenent de marină, Laroche-Jaquelain, prinţul de Talmont, fiul ducelui de la Trémoille, Tinteniac. Englesii, bucuroşi de prilej, vor apărea apoi şi ei. Un Consiliu superior se va aşeza la Châtillon, şi se vor crea garnisone permanente pe opt zile, cu cinsprezece *sous* pe zi.

În castelul d-nei de la Roche-Jaquelain, la Clisson, apar jandarmii şi voluntarii ca să aresteze un nobil, apoi pentru Lescure însuşi; Thomassin e descoperit. Marsiliesi feroci vin să prindă pe aceşti „briganzi", dar în curînd, speriaţi, vor deserta. *Vive le roi quand même* e strigătul celor cari trag la sigur de după garduri şi cari, cu un admirabil despreţ de moarte, capturează tunurile. Prisonierii se taie cu săbiile, satelor li se dă foc; dar cu aceasta luptă nu e isprăvită. La cozile cailor biruitorii leagă epolete de ofiţeri şi cocarde tricolore, pe care prinşii trebuie să le scuipe. Ard assignatele ori fac cu ele suciuleţi, scriind pe dos: „Bun, în numele regelui".

O frenesie religioasă cuprinde pe aceşti buni oameni, cari se adună la sunetul de clopot, se sărută, se iartă. Femeile aduc provisii şi se roagă. Misionarii Sfîntului Spirit îndeamnă şi mîngîie. Un episcop de Agra, un abate Bernier sînt în mijlocul lor. Călu-

www.dacoromanica.ro

gărițele *de la Sagesse* caută de răniți. Se cere numele de Vandeia în locul acelor ale noilor departamente, scutirea de taxe, steag alb, visita regelui.

În 1793 se încearcă ofensive mari: atac la Nantes—Cathelineau moare—, mers spre Paris, de și oastea se împrăștie ușor și, în cutare garnisoană, la Saumur, rămîn, la un moment dat, doar nouă oameni. Revoluția îi iea foarte în serios, opunîndu-li pe un Westermann, un Kléber, întrebuințînd soldați de la Maiența, fanatici, nemiloși. Lescure, prins, e executat.

Martura își vădește nebiruita energie în momentul cînd 80.000 de fugari nu știu încotro să-și caute scăparea peste Loira prin satele care ard. Iea pe soțul al doilea, murind, care se va stînge într'o biată casă bretonă, unde oameni și animale stau la un loc. În fugă se calcă în picioarele cailor morții republicani. Totuși hotărîrea e neînfrîntă: preoții cîntă *Vexilla regis,* mulțimea felurită, „de o ciudată înfățișare—unul e îmbrăcat turcește, altul ca avocat cu o pălărie de femeie—, strigă: „Trăiască regele și d. La Roche-Jaquelain", „Mergem în paradis". În drum, nenorocita-și îngroapă doi copii. Va afla că tatăl i-a fost împușcat la Angers.

Accasta durează pănă la moartea lui Robespierre. Acum viue amnistia, și prigonita rămîne în culcușul ei. O destindere imediată, uimitoare, urmează. Ar părea că acești *Chouani* sînt ei învingători. Bonchamp, rămas în viață, e liberat. La Nantes ofițerii regaliști vin armați, cu cocarde albe, în ciuda tricolorului, pe care scuipă. În loc de „briganzi", se zice acuma „frères égarés".

Numai după ziua de 18 Fructidor, trecută pe lista emigraților, martura e silită să plece, supt amenințare de moarte, și trece în Spania pentru a reveni îndată. După 18 Brumar va ajunge soția lui Louis de La Roche-Jaquelain (fratele lui, Henric, fusese împușcat de un grenadir). Acesta va refusa toate ofertele regimului napoleonian, va participa la comitetul din Bordeaux după căderea Împăratului, va pregăti revolta din Vandeia, va organisa o cavalerie de partisani, ca să piară în 1815 acolo, în Vandeia lui [1].

N. Iorga

[1] Grozave știri, în aceste memorii, despre înecările de la Nantes, pe care le fac „mici burghesi" și negustori. Condamnații, legați cîte doi, sînt mînați în apă cu baionetele. La Angers, părechi legate pentru împușcare. Fiul e ucis înaintea tatălui. Se împușcă o întreagă stradă. Țeranii sînt atrași prin amnistie și uciși. D'Elbée e împușcat pe scaun, soția executată a doua zi.

www.dacoromanica.ro

Cinci comunicări la Academia Romînă

I.

Evanghelia grecească a lui Şerban-Vodă Cantacuzino

In casa d-lui Mihail Boerescu, ministrul Romăniei la Berlin, se păstrează o carte de familie, o Evanghelie grecească din 1662, Ἡ καινὴ διαθήκη, „*Novum Testamentum, ex Regiis aliisque optimis editionibus cum curâ expressum Amstelodami,* Ex officinâ Elzevirianâ, CIↃ IↃ CLXII, care mi-a atras întăiu atenţia prin frumoasa ei legătură în argint, de sigur contemporană.

Lucru de sigur apusean, probabil datorit unui meşter din Italia, unde, puţin după data apariţiei acestei frumoase publicaţii in 12⁰, era student, la Padova, Constantin Stolnicul Cantacuzino, legătura cuprinde pe catifeaua ei verde patru heruvimi în colţuri, pe o parte şi pe alta. In afară de ornamentul care prinde la spate cele două tartaje, un altul, în formă de floare, foarte elegant, formează chiotoarea. Şi pe margenea aurită a volumului s'a apăsat o decoraţie lineară frumoasă.

Că data trebuie să fie aceia pe care o arăt, reiese şi din hîrtia care căptuşeşte cartonul. Pe un fond roz ea represintă, de o parte, două figuri, una cu o zambilă în mînă, cealaltă purtînd o căciulă ca a Doamnelor noastre şi un veşmînt oriental corespunzător, iar, de alta, încă două figuri femeieşti cu nişte rochii înfoiate. Nu poate fi vorba decît de costume de la sfîrşitul secolului al XVII-lea.

Dar supt foaia de titlu se cetesc două rînduri greceşti cu acest cuprins: Ἐκ τῶν τοῦ Σερβάνου (de-asupra, adaus pe urmă, litera cirilică Ѣ, adecă Voevod) Καντακουζηνοῦ καὶ τόδε πρὸς τοῖς ἄλλοις, „Din ale lui Şerban Cantacuzino şi aceasta, pe lîngă celelalte".

Deci avem Evanghelia întrebuinţată de Şerban-Vodă Cantacuzino, fratele învăţatului Stolnic. Insemnarea e corectă şi într'o frumoasă scrisoare elegantă. Pentru întăia oară avem scrisul lui Şerban altfel decât în iscălituri, şi el arată un om cult şi un spirit ales.

La pagina 684 o scrisoare mai groasă, care nu arată să fie a lui Şerban şi nici contemporană (δ are forma obişnuită,

www.dacoromanica.ro

Η ΚΑΙΝΗ
ΔΙΑΘΗΚΗ.

Novum
TESTAMENTUM,

Ex Regiis aliisque optimis editionibus cum curâ expressum.

AMSTELODAMI,
Ex Officinâ Elzevirianâ.
cIↃ IↃC LXIX.

www.dacoromanica.ro

nu aceia, mai rară, din notiță), înseamnă un proverb: Κακὸς ὁδηγὸς ἀληθὴς βλαβερός, πάλαι βάσκανος χθεινὸς. Ici și colo în carte unele cuvinte sînt subliniate, de mîna viitorului Domn, se pare.

O listă de slujbele Dumineciior e pe ultima foaie. Aici scrisul e deosebit de fin, cu un caracter arhaic și prescurtări de om învățat. Am bănui mîna Stolnicului Constantin Cantacuzino.

In cumpărărea acestei ediții elzeviriene a Noului Testament grecesc aș vedea gîndul lui Șerban, încă din vremea boieriei, de a se apuca de marea operă literară a Bibliei românești.

Incheind, țin să mulțămesc prietenului mieu Boerescu, care a avut și amabilitatea de a-mi procura, cu ajutorul d-lui secretar de Legație, Cuțarida, și fotografiile.

II.

Inscrierea ca student a lui Despot-Vodă.

De mult am publicat în *Revista Istorică*, II, pp. 46-7, un articol al d-lui T. G. Bulat, care semnala într'o traducere franceză a Istoriei lui de Thou niște note ale lui Charles de l'Écluse, în care viitorul „Despot-Vodă" al nostru era presintat ca student la Universitatea din Montpellier supt numele de Jacques de Marchetti, adăugindu-se: „du moins c'est le nom que je lui entendis prononcer, lorsqu'il se fit inscrire sur la matricule des Écoles de Médecine". Incă de atunci s'ar fi presintat ca fiind din Sicilia, —autorul notiței întregește că era privit ca fiul unei „curtisane din Messina"—, dar cu aspirații de despot de Samos. I se zicea: „Grecul". De statură frumoasă, *bien pris dans sa taille*, și voinic, vorbia grecește vulgar, italienește, latinește și franțuzește. Urmează știri despre legăturile lui cu acea „belle femme" care se numia Gillette d'André, pentru care a fost rănit de rudele ei, procesul cu acestea, care au fost condamnate la o amendă; soțul Gillettei e ucis în duel de un „baron, cavaler de Malta" și Iacob, căzînd bolnav, e adus să iea în căsătorie pe văduvă, pe al cării fiu de doi-trei ani îl omoară, prăvălind asupra-i dulapul cu care acesta se juca. Merge la asediul orașului Metz în tovărășia „unui tînăr din Montpellier care, cred, se chema Saint Hilari"; lăsată în sama unui anume Baudelet, unde familia ținea un apartament cu chirie, Gillette e silită de acesta să plece, „parce qu'elle recevoit

www.dacoromanica.ro

trop de visites d'hommes". Bănuind pe Saint Ravi, „conseiller aux generaux de Montpellier", că a avut şi el legături cu dînsa, Iacob îl ucide într'un burg pe malul Seinei, mai jos de Saint-Germain. După această a doua crimă, „Grecul" se ascunde în casa Rhingravului, care era şi el acolo, şi acest prinţ îl face să treacă în Flandra, unde intră în serviciul lui Carol Quintul, începînd o carieră care-l va duce, peste multe aventuri, pe tronul Moldovei.

Povestea e curioasă, neaşteptată; ea adauge la păcatele omului învăţat, şiret şi energic pe care soarta l-a adus să se înscrie în şirul urmaşilor lui Ştefan-cel-Mare, pe care, în ciuda nepotrivirilor cronologice, şi-l revendica noul „Ioan-Vodă" ca părinte; îl face ridicul şi odios. M'am gîndit mult înainte de a o accepta.

Dar, cînd am căutat biografia lui Charles de l'Écluse însuşi şi am văzut că avem a face cu un celebru om de ştiinţă, cel mai mare botanist al Franciei în acest timp, că el însuşi, şi tocmai în aceşti ani, a făcut studii la Montpellier, bănuiala a trebuit să cadă. In recenta mea conferinţă la Sorbona despre Despot, care va apărea în Buletinul frances al secţiei noastre[1], am introdus deci acest nenorocit debut al unei cariere care a avut şi zile de o relativă glorie.

Am vrut să aflu însă dacă numele citate de acest neaşteptat martur pot să ducă la un control direct. Pentru aceasta am rugat pe d-na Mariana Parlier, fiica prietenului mieu Bosniev Paraschivescu, studentă a Universităţii din Paris, măritată la Montpellier, şi cercetările d-sale au dus la *descoperirea* actului de înscriere chiar.

Iată-i cuprinsul:

Ego subsignatus, diocesis rodensis, veni in hanc Universitatem ut medicinam audiam, et fui examinatus, et iuravi me servaturum statuta dicte Universitatis et elegi mihi patrem dominum Saportam; cuius in fidem chirographum meum vigesima nona mensis aprilis MDXLVIII.

Iacobus Vasilico di Marcheto.

Aflăm din această fericită descoperire că el se iscălia de la început „Vasilico", Basilikos, cum şi-a zis pe urmă, că adăugia

[1] A apărut în vol. XVII. A se îndrepta: Saint-Ravi pentru Saint-Rémi.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

„di Marcheto", ceia ce voia să zică: „dintre marchisi" (greceşte: marchis = μαρκέτλιος), că se arăta legat de diecesa Rodului, că avea ca „părinte", deci: corespondent pe un Saporta, probabil Evreu spaniol sau portughes, de origine, şi că începutul studiilor lui e 29 April 1548.

III.

Tipărituri româneşti necunoscute.

Adaug ştiri cu privire la două tipărituri româneşti necunoscute.

Descoperitorul actului slavon al cnejilor maramureşeni de pe la 1400[1], profesorul rus Petrov, odinioară la Universitatea din Petrograd, îmi semnala un articol al său din „Jurnalul Ministeriului de Instrucţie naţională" pe 1891, no. 6, pp. 209-215, în care, însemnînd „incunabule bisericeşti în Muncaciu şi Ungvár", vorbeşte de nl. 88 din Biblioteca episcopală din Unvár — azi, spune tot d-sa, la Museul Naţional din Budapesta—, care e un „Tetravanghel în folio, complect, lucrat de Filip Moldoveanul la 1546", precum reiese din această însemnare în Postfaţă: „Eu Filip Moldoveanul ...am scris această... carte... în anul 7024 de la Naşterea lui Hristos 1546, crugul soarelui 28, şi la crugul soarelui, litera dominicală 3, crugul lunii 19 şi la crugul lunii 5, numărul de aur şi indicţia 4; s'a săvîrşit cartea aceasta în luna lui Iunie 24 de zile".

De şi d. Petrov arată că acest Tetravanghel a fost descris, după un exemplar incomplect din Biblioteca de la Petrograd, de cunoscutul bibliograf rus Carataiev, în catalogul său din 1883, supt nl. 28, *Bibliografia românească veche* Bianu-Hodoş n'o pomeneşte.

Evangheliariul văzut la Ragusa de Sîrcu în 1893-4, purtînd titlul domnesc al lui „Iliaşco Voevod" al Moldovei *(Bibliografia,* I, p. 512), e de sigur acesta.

Filip Moldoveanul din 1546, e încă un necunoscut. Să nu

[1] V. articolul mieu în „Memoriile Academiei" pe 1927.

www.dacoromanica.ro

fie acelaşi cu Filip „Moler", zugravul, căruia i s'a cerut de Saşi Catehismul din Sibiiu, apărut numai cu doi ani înainte[1]? *Magister Philippus* al socotelilor sibiiene primia pentru tiparul acestei cărţulii doi florini de la Sfatul oraşului [1]. Identitatea celor doi tipografi se impune, şi titlul de „Moldoveanul" dat lui Filip în cartea slavonă din 1546 arată că din Moldova a plecat acest pictor de biserici şi meşter de slove, care iea loc între vechii noştri cărturari.

Era deci la această dată un tipar în Moldova, şi cine-l punea la cale nu era tînărul stricat, cu aplecări spre Islam, Iliaş, desmierdat Iliaşco, ci *mama lui,* văduva lui Petru Rareş, creatoarea de cronici, ziditoarea de biserici, artista în cusături.

La 1547 ea apare pe un *Apostol* alături de fiul ei: „din porunca Domnului Io Iliaşco Voevod şi a maicii lui Doamna Elena" *(Bibliografia,* I, p. 31, no. 8). Dar meşterul nu mai e Filip, care probabil murise, ci „Dimitrie logofătul, nepotul lui Bojidar". Se dăduse încă din 1545 la Munteni un *Molitvenic,* „cu matriţele lui Dimitrie Liubavici", dar nu de el, ci de un călugăr Moise, pentru acel Petru Voevod (Radu Paisie) care, nu trebuie să uităm, *era ginerele lui Neagoe şi al rudei Elenei, Sîrboaica Despina.*

El tipăreşte încă din 1546, August, terminînd la 18 Mart 1547, în Tîrgovişte, aceiaşi carte pentru Voevodul muntean Mircea Ciobanul *(ibid.,* pp. 29-30, no. 7). Dar Mircea e soţul Chiajnei, fiica Doamnei Elena.

Şi astfel nu greşim cînd afirmăm că *îndemnul, chemarea* au venit de la Elena, care a adus, o clipă, în Moldova, unde am văzut că exista un tipar deosebit, pe însuşi conaţionalul ei, ruda unui vestit meşter de tipar.

Se ajunge astfel în acest domeniu, la o unire culturală, supt patronagiul acestui ales neam străin, a celor două ţeri românesti.

* * *

In sfîrşit amicul mieu, profesorul D. Munteanu-Rîmnic îmi comunică o cărţulie din secolul al XVIII-lea, de literă şi fron-

[1] V. Iorga, *Istoria literaturii româneşti,* I.

www.dacoromanica.ro

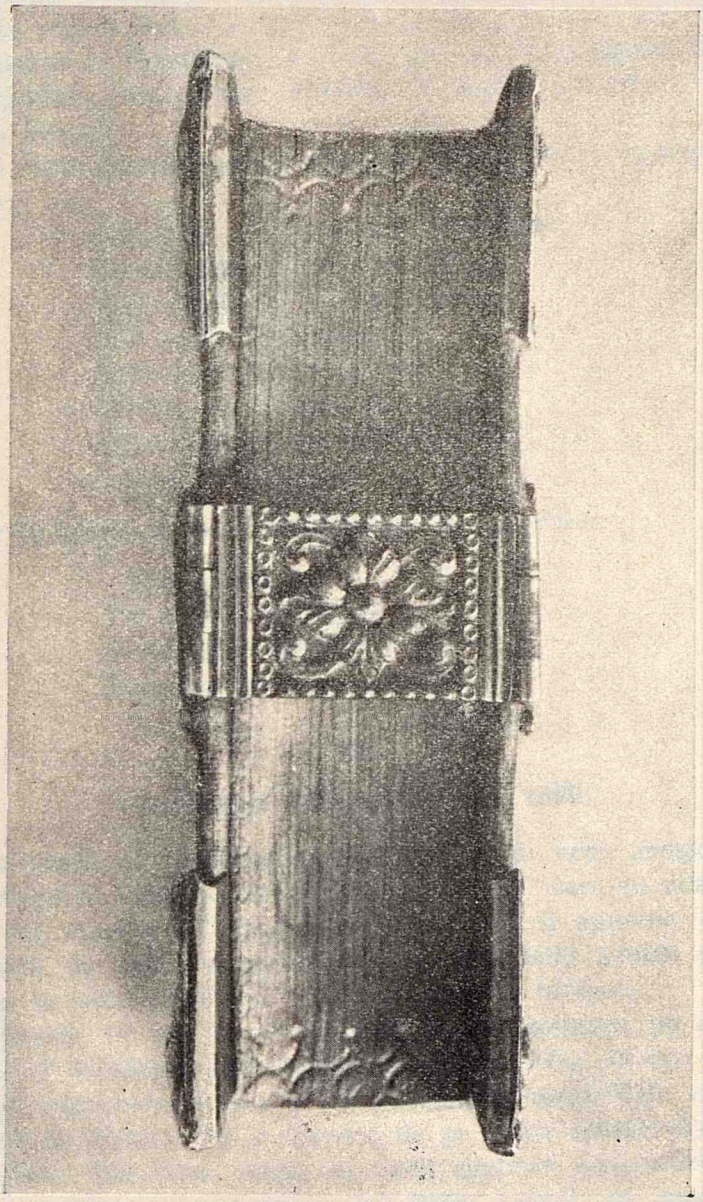

www.dacoromanica.ro

tispiciu ca în Austria iosefină, care, în litere latine şi cu ortografie ungurească, are acest titlu: Kéntek Én kare kresstinul s'éndéamne la kredinczé, la Nedeážde, ssi la Dragoste kétre Dumnjezéu", urmînd un „Kéntek Ên lauda presvéntej Vérgurej Mériej".

E o carte de rugăciuni catolică, în versuri, după tiparul următor:

Jeu kred Doámne; am Nédeážde;
Ku tot sufflet jéu l'am drag.
Find Kresstin ké mé numesc;
Jeu toáte l'ispovedesk',
Kar Biseárika n'énvacze,
Ssi Tu jei ai spus de Faczé.
Ên kredinczé; en Nédeážde; éu
Lyubav mé fé temej.

Iar în lauda Maicei Domnului, cu un alt ritm:

Maria! Maria!
Tu éntrecs ku multe or,
Mendreácza steálelor
Podoaba Cserilor.

IV.

Şarlatani domneşti pe la 1600.

Nu odată am avut prilejul să vorbesc de acei „moştenitori adevăraţi ai Ţerii-Româneşti şi ai Moldovei" cari, în veacul al XVI-lea, cutreierâ Curţile Europei centrale şi apusene, cerînd subsidii de drum şi scrisori de recomandaţie pentru a „re întra în stăpînirea" cu voia Impăratului turcesc.

Titlurile lor pot fi adesea îndoielnice, povestea pe care o spun ei cuprinde multe elemente de neadevăr, la care se adaugă interpretarea greşită a secretarilor occidentali, cari se se ţin de meseria lor şi folosesc de pe urma acestor dinastice cerşitorii. Dar până acum, cu toată confusia amintirilor unui Ioan Bogdan şi pretenţiilor lui Petru Cercel că represintă „dinastia Demetriilor"; n'am găsit pe niciunul care să fie cu totul înşelător.

Nici chiar acel Nicolae Basarab, care, la Segovia, în Spa-

www.dacoromanica.ro

nia, vorbia de marchisatul Ialomiţei, nici acela nu aduce înainte fapte cu desăvîrşire falşe. O parte de înşelătorie se poate admite la mulţi dintre ei, dar, alături, e un adevăr verificabil[1].

Altceva e cu acela pe care-l găsesc în hîrtiile copiate la Stockholm de d-na Persson, născută Mirea, soţia romîncă a vestitului arheolog suedes care a descoperit dăunăzi morminte miceniene, hîrtii pe care d-sa, cu un frumos sentiment pentru vechea patrie, le-a dăruit prin mine Academiei Romîne.

Aici avem a face cu un perfect şarlatan, a cărui origine românească e documentată, totuşi, prin caracterul iscăliturii lui, care e dată une ori şi în greceştee.

Un Petraşco Voevod se dă drept fratele lui Petru Cercel, care se ştie că avuse măcar un frate cu acest nume, dar Petraşcu din Cipru murise pe cînd interesantul Domn anacronic era încă în Scaun. Despre Cercel, vorbeşte petiţionarul din Suedia, adăpostit în „castelul reginei", dar cu ce amănunte! Ar fi fost somat de Turci să se sinucidă, de pe urma nu ştiu căror scrisori născocite şi, refusînd s'o facă, ar fi fost omorît de Trimesul Sultanului în chiar patul său.

Intăia oară, înainte de Iulie 1591, Πετράσκος Βοϊβόδας sau „Petraşco Voevoda" se îndreaptă către regenţii Danemarcei, arătînd rostul presenţei sale în această ţară, aşa de depărtată. Aminteşte moartea „fratelui iubit", Petru-Vodă, care a fost ucis de „Turc, duşmanul cel foarte mare al turmei creştine". Acest „Palatin al Valahiei şi al Moldovei" ar fi fost —mijloc de a căpăta simpatii literare — un mare sprijinitor al „învăţăturii cereşti". „Scrisori false" ale Sultanului ar fi fost trimese „în cetatea unde sta atunci fratele mieu", şi ostaşii împărăteşti le-ar fi întovărăşit. Ele aduceau un ordin de moarte, şi Domnul, prins noaptea în pat, ar fi fost ucis de aceşti emisari. Fugind de lîngă mort, petiţionarul şi-ar fi căutat refugiul în Apus. Intăiul adăpost i-ar fi fost lîngă Patriarhul constantinopolitan, Ieremia, de care deci ştia, înşelătorul. De aici ar fi ajuns drept la aceşti regenţi, „ocrotitori şi patroni ai pribegilor". Abia doi tovarăşi i-au mai rămas în nenorocirea lui, care se cere a fi ajutată.

In a doua scrisoare, primită la 1-iu Iulie, ciudatul oaspete

[1] V. articolul în a mea *Revue historique du Sud-Est européen*, 1930.

www.dacoromanica.ro

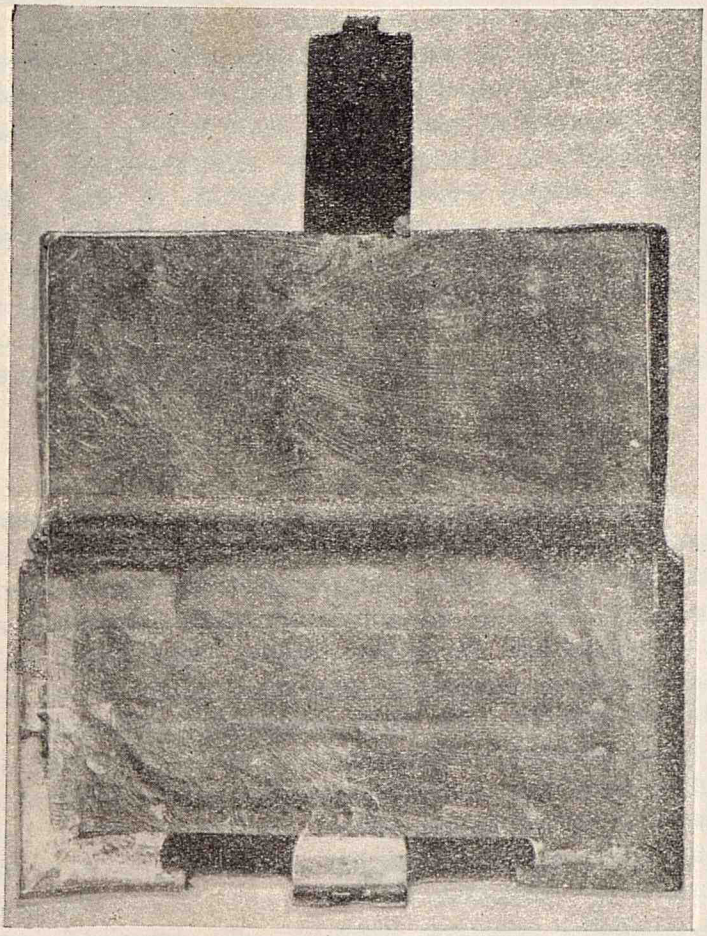

www.dacoromanica.ro

se plînge că nu i s'a ţinut în samă rugămintea. Aflînd că Suedia n'are represintant la Poartă, el crede că ar putea sta mai mult în această ţară sigură, „„până s'ar împrăştia tumultul iscat din moartea fratelui mieu". După zece zile în Drottningsholm, *arx Serenissimae vestrae reginae,* el a mai stat pe atîta în Copenhaga chiar.

Trei ani trecură, şi la 11 April 1594, printr'o petiţie către regele Danemarcei, îndrăzneţul aventurier îşi presintă din nou „drepturile". Acuma se intitulează „Petraşcu Voevod, din mila lui Dumnezeu prinţ al Marii Valahii, duce de Bucureşti *(Buckeresky)* şi Reichescawyks, conte de Balta şi Făgăraş *(Verresyyats),* conte de Moldova". Mulţămeşte pentru scrisori către regele Scoţiei, dar gîndul îi este să meargă la Marele Duce moscovit, pe lîngă care, ca şi în propriul principat, e gata să lucreze pentru rege şi regenţii pe cari-i amestecă în petiţie.

Ce s'a întâmplat cu dînsul nu se ştie, — măcar deocamdată.

1.

Salutem et in amplissimis regnis felicem gubernationis successum a Deo ter opt. max. vobis, Generosi et Illustres domini, ex intimis cordis mei scriniis precor. Annus prope est quando Petrus Palatinus, frater mihi dilectus, a Turca, infensissimo christiani gregis hoste, indigne occisus est. Hic enim cum post mortem patris nostri honorandi Walachiae et Moldaviae regimen suscepisset, laudatissime illud, Deo auspice, per annos aliquot, administravit, ita ut sacra coelestis doctrina, antea magnis tenebris involuta, splendorem suum per eum recipere visa est. Quod cum ipsius inimici animadvertissent, omnibus viribus in id intenderunt ut eum de sede patria, primo quoque tempore, deturbarent. Itaque rem ad primarios Aulae turcicae proceres detulerunt, qui, christiani sanguinis sitibundi, adulterinas literas, nomine turcici Caesaris, conscripserunt et per legatum suum in arcem ubi tunc frater meus commorabatur magnis cum copiis miserunt, in quibus inter caetera haec continebantur: sibi quam primum hae literae ad eum devenerint, moriendum. Nostri igitur, per vim arcem magno cum tumultu ingressi, fratrem meum in lecto offensum occiderunt, quem

www.dacoromanica.ro

clamorem cum ego audirem, et nullam salutis meae spem mihi restare viderem (nequaquam enim, me prehenso, vitae meae pepercissent) in fugam, consilio illius viri piissimi Ieremiae, Patriarchae constantinopolitani,, me conieci, in quo iter magnum et periculosum confeci, quo eo angustiarum deveni ut omnes meos comites dimittere coactus fuerim, exceptis duobus quos mecum habeo. In quo tristi et deplorando meo statu profunde mecum cogitabam quis mortalium mihi esset eligendus, qui huic meo malo mederi possit, itaque prae caeteris post Deum ipsum vos mihi et omnibus afflictis benigne clementissimos mihi elegi, subsidium a vobis petiturus. Ad vos igitur, tanquam profugorum tutatrices et patronos, ego afflictus me supplex converto et propter Deum obnixe rogo velitis mihi, in extremis angustiis constituto, auxilio suo sucurrere et in aula vestra ad aliquod anni spacium mihi hospitium praebere ut vires meas pristinas in itinere tam longo fere in nihilum redactas vicissim recolligere possem. Quod a vobis factum iri propter Deum et amorem illum quo erga christianos propter nomen Christi exulantes affecti estis in Domino confido. Interim me totum, post Deum ipsum, tutelae vestrae commendo. Dominus Iesus vos benigne tueatur et omnes vestras actiones ad sui nominis gloriam et honorum utilitatem fructuosas iucundas faciat. Bene et feliciter in multa tempora laudatissimas Serenissimi vostri regis regiones et populos regite. Amen.

Omnium vestrum subiectissimus,

Petraşco Voevoda.

Generosis et illustribus dn. Nicolao Kaas, Petro Munk, Georgio Rossenkrantcz, Hak Alstant, regnorum Daniae, Norvegiae, Wandalorum Gottorumque, etc., praesidibus et vicem regis Daniae tenentibus, dominis meis clementissimis.

2.

Salutem Generositatibus Vestris et huìc sanctissimo regno in annos aeternos pacem et tranquillitatem diuturnam precor.

Non cessabo, generosi ac illustres domini, Vestras Generositates de uno hoc meo supplice libello compellare, cum ad priores nihil quicquam responsi acceperim, ob quod animus meus doloribus ceu catenis cinctus tenetur, neque autem diversum quid

www.dacoromanica.ro

a prioribus meis litteris Vestris Generositatibus afferre volo, sed eadem quae antea, nimirum ut Generositates Vestrae me afflictum et omni ope destitutum sub tutelam suam recipere ac in Aulam Serenissimi vestri regis, domini mei clementissimi, cooptare dignentur. Nullam enim, Deus mihi testis, viam mihi aliam restare video nisi hanc unicam. Prima autem in has terras commigrandi occasio mihi data est quod scirem potentissimum vestrum regnum non habere legatum apud Caesarem Turcicum et ideo tutius ad pauluscŭlum tempus et ad libitùm Vestrarum Generositatum me posse hîc consistere, donec tumultus ex morte fratris mei ortus evanescat. Deinde ut et ego a molestiis quas in itinere devoravi infinitas jam tandem conquiescere possem, nam eo extremitatum deveni ut ex comitibus meis, quos decem habui, omnes propter pecuniarum defectum dimittere coactus fuerim, duobus tantummodo exceptis quos adhuc mecum habeo, sed, Deo iuvante, spero meliora, benigno tantum a Generositatibus Vestris citius accepto responso; quo enim diutius res illa protrahitur, eo majores dolores in pectore meo sentio. Ad arcem Serenissimae vestrae Reginae mansi decem dies, hîc tootidem, neque quicquam scio quo animum meum recreem. Humilibus itaque precibus a Generositatibus Vestris, quas post Deum ipsum loco parentum mihi elegi, contendo et propter Deum obnixe rogo ut mihi ad hanc meam petitionem clementer, benigne, paterne et amice responsum dare velitis. Quod Generositates Vestras facturas nequaquam dubito. facturi rem Deo gratam, sibi vero sempiterna memoria dignam et mihi perquam utilem ac necessariam. Ego vicissim paratissimum subjectissimumque regni hujus et omnium vestrum servum me fore sancte polliceor. Interim vobis totique generosae stirpis propagini sempiternam felicitatem a Deo opt. max. precor. Amen.

Vestrum

subjectissimus,

Πετράσκος Βοϊβοδὰς.

Petraşco Voevoda.

Generosis et illustribus dominis dn. Nicolao Kaas, dn. Petro Muncke, dn. Georgio Rosenkrantz, dn. Hak Holger, primoribus regni senatoribus, dominis meis clementissimis.

1 Iuli, anno 1591.

www.dacoromanica.ro

3.

Dem grossmachtigsten und hochgeboren Furstenn und Herrn Hn. Christien denn vierdenn, durch Gottes Gnadenn erwellter Kunig zu Dennmarck, Norrenn, Göttenn und Wennden, Herzogk zu Schlesvig, Holschtein, Steymorunn und Dytmersch, Graff von Oldenburgk und Delmenhorst.

Petrascus Waewoda, durch Gottes Gnaden Prinss von Gross Wallachy, Hertzogck von Buckeresky und Reichscawyks, Graff von Balta und Verresyyats, Graff von Moldova.

Edle, gestrenge, ehrveste, grossgunstige Herren, meine wiellige Dienst alle Zeitt zuvor beraitt, und dancke eyre edle Gestrengkeitt vom Hertzen vor die gross Wolltatten die mir vor drey Jarren hir durch passierende wieder farren ist, wiell das selbige alle Zeitt gedechte sein, und bedanck mich auch vor die gutte reichen Mandassy-Brieff an den hochgeborren Fursten und Herren Konig von Schottlandt.

Edle, gestreng, ehrveste, grossgunstige Herren. Nach dem malls das mein Reiss wieder hir durch gefallen ist, das mich auch mitt kleinen Mittell befinde, so habe ich nicht untterlassen können Eyer Edllen Gestrengeheitt alle semtlichen anzusprechen das sie mich armen Printz doch wolleten buhulfflich sein dämitt ich meine Reiss mechte follbringen zu der Moscau, an den Grossfursten, das ich verhoffe das ich vorstundt bekomen soll und wor ich der Koniglichen M. und Eyer Edllen Gestrengheit alle semblichen wider dinstlich sein kann, es sey bey dem Grossfursten oder in mein erstlich Prinssetatts Regierung.

So wiell ich sollches vonn Hertzen gernn thun unnd der grossen Wohlthatt ein gedencke sein und bitt Eyer Edlle Gestrengeheitt alle semptlich umb ein gnedigen Anttwordt, den ich bin hir schon vier Wochen gewessen Gotte beföllen, dar woll die Herren alle in langwerigen Gesundtheitt arholden.

Ady, den 11 Abpriell, ao. 94.

Petraşco Voevoda.

Denn Edllen, gestrengen, ehrvesten Herrn regierende Herren diesses Reichs Dennmargken, meinenn grossgunstigen.

Pd. Copenhagen, 12 April 1594.

www.dacoromanica.ro

V.

Incă o precisare asupra lui Despot-Vodă student în medicină la Montpellier.

Sînt ani de zile de cînd am pus în lumină, pe basa unor note ale unui contemporan, fruntaş naturalist frances, la ediţia francesă a vestitei Istorii universale a lui de Thou, viaţa aventuroasă până la crimă, la Montpellier, ca student în medicină, a aceluia care, peste cîţiva ani numai, era să se înfăţişeze lumii, după o carieră de om al Renaşterii, de sprijinitor al Reformei religioase, ca Ioan-Vodă, fiul lui Ştefan-Vodă, Domn al Moldovei.

Mărturia lui Charles de l'Écluse era decisivă, dată fiind personalitatea acestui om de ştiinţă, care a avut atingere directă cu viitorul „Despot-Vodă", ca student el însuşi în aceiaşi Facultate din Sudul Franciei, şi a avut a face la Viena cu un om care a luptat ca mercenar supt steagurile neaşteptatului Voevod peste Romîni.

Atunci am rugat pe o Romîncă măritată, la Montpellier fiica d-lui Bosnief Paraschivescu, să caute în actele chiar ale Facultăţii dacă nu există însuşi actul de înscriere ca student al lui Iacob Vasilikos şi anume aşa cum îl numeşte botanistul frances: de Marchetti. Resultatul cercetărilor a constituit o nouă dovadă pentru aserţiunile, aşa de circumstanţiate, ale adnotatorului lui de Thou. Inscrierea există şi ea este supt numele dat de acela.

Revenind asupra subiectului într'o conferinţă la Sorbona, care a fost cuprinsă în volumul XVII din Buletinul frances al secţiei istorice, atingeam şi povestea tragi-comică a căsătoriei studentului grec cu o femeie de la Montpellier, pe care de l'Écluse o numeşte Gillette d'André şi pe al cării copil, care-i tulbura liniştea, „metecul" l-ar fi omorît. Mai era vorba în nota francesă de un conflict cu primul soţ al Gillettei şi, cu privire la posibilitatea de a găsi o sentinţă judecătorească în această afacere, adăugiam: „A fost un proces, o amendă a fost pronunţată şi e foarte probabil că în actele judiciare din Montpellier să se găsească procesul între soţul acestei doamne şi între studentul care trebuia să aibă îndată un aşa de mare noroc[1]".

Acolo, cercetările n'au adus niciun folos.

[1] *Bulletin*, XVII, p. 27.

www.dacoromanica.ro

Dar pe o altă cale, cu totul neașteptată, vine răspunsul, dacă nu la această întrebare, la altele pe care nu le bănuiam, cu privire la această parte, petrecută la Montpellier, din viața multiplului și desorientantului personagiu.

Anume, în timpul din urmă, căutînd mai departe cărți caracteristice pentru secolul al XVI-lea, atenția mi-a fost reținută de o interesantă culegere de note asupra vieții sale, datorită unui însemnat medic elvețian din Basel, ajuns și profesor în orașul său de naștere, Felix Platter, a cărui lucrare autobiografică, tipărită de două ori, odată de Techter, 1840, a doua oară de H. Boos, la Lipsca (Hirzel), în 1878, a căpătat o formă germană clasică din partea lui Horest Kohl, care a cuprins-o în colecția „Voigtländers Quellenbücher", vol. 59 (Lipsca, f. an), supt titlul „Tagebuchblätter aus dem Jugendleben eines deutschen Arztes des 16. Jahrhunderts".

Memoriile medicului elvețian cuprind, pe lîngă multe amintiri de copilărie, în mare parte extrem de naive, și unele însemnări finale despre căsătoria lui, întreg jurnalul de student al lui Platter, care, ca și Iacob „de Marchetti", ca și de l'Écluse, a învățat la Montpellier.

Vedem acolo cursul învățăturilor, care începea în ziua de Sf. Luca — și, cînd profesorii zăboviau, elevii se gătiau de grevă —, felul de viață obișnuit, avînd libertatea Renașterii, care nu se sfia nici înaintea unei crime: certe, petreceri cu nobile „demoiselles" de acolo, velșe, cochete, meștere la „danțuri francese" și capabile să fure mințile unui adolescent, aventuri, dintre care unele de-a dreptul odioase, ca furtul repetat de cadavre pentru disecție în cimitirul din margene al călugărilor, alternarea între *ad ambulandum* și *ad cadaverandum*, spectacolele, fioroase doar pentru noi, cei nedeprinși cu asemenea cruzimi, ale osîndiților la moarte, cărora, după o nemiloasă practică medievală, așa de rară la noi, li se sfărmau pe roată mîni și picioare înainte de tăiarea capului, ruperea cărnurilor cu cîngile înroșite, arderea pentru eresie, baterea în trunchiul măslinilor d'imprejur a celor patru frînturi sîngeroase ale trupului omenesc. Nimic nu lipsește din ceia ce constituie mediul, așa de conservativ în bine și în rău, în bucurie și în ferință, al acestei lumi de provincie francesă.

Actorii acestei piese nu erau numai Francesi, din Nord sau

www.dacoromanica.ro

din Sud, Marani cu nume spaniole, catalane, cari, închinîndu-se Maicii Domnului, păstrau datina ebraică, ci şi Germani din Germania, din Austria, cari-şi lăsau soţia francesă şi mergeau să piară în lupta cu Turcii, Germani din Elveţia cari se întorceau de la regele calvin al Navarei, în trupele căruia serviseră, Italieni mai puţini şi cîte un represintant al unor naţii mai depărtate.

Pedelul, al cărui fiu a fost osîndit pentru omor şi executat, fusese în Grecia, şi unui Grec, dispărut după păcatul lui, i s'a întîmplat să comită un omor şi să sufere, măcar din causa lipsei lui, în efigie, ruşinea tragerii pe roată.

Iată întâiu textul, în care şi fără explicaţiile care vor urma, se pot recunoaşte personagiile:

28 September 1554... Desgleichen führte man ausgefüllte Kleider mit einer Maske in Gestalt eines Mannes auf dem Schlitten heren. Den legte man auch auf ein Kreuz und schlug ihm auch auf alle Glieder, wie man Einen rädert, und das war die Figur eines Griechen — den Namen hatte man daran geschrieben—, der zu Mompelier studiert hatte und ein wunderkunstreicher Fechter war. Er bekam daselbst eine Demoiselle Gilette d'Andrieu zur Ehe, die keinen guten Ruf hatte, doch ziemlich reich und schön war; die hatte eine so lange Nase, dass, wenn man sie bei den Tänzen, wie es Brauch ist, küssen wollte, und Einer eine ziemlich grosse Nase hatte, nicht vohl zu den Lippen, auf die man zu küssen pflegt, kommen konnte. Dieser Grieche ward, als er das Wasser abschlagen wollte, verspottet von einem Canonikus Pierre Santrafi, als hätte er mit seiner Frau Verkehr gehabt, worüber ihn der Grieche gleich erstochen hatte und davon gelaufen war. Er ward also in der Figur gerichtet. Sie blieb zu Mompellier, kam viel in das Haus des Rondelet, dem sie etwas verwandt war, zu den Tänzen. Als ich dort einmal mit ihr tanzte in Stiefeln und Sporen, als ich von Vendargis kam, blieb ich im „Dire deiri" mit den Sporen an ihrem Rock hängen und fiel auf die Brust, darin noch etwelche Zelten (kleine Kuchen) verwahrte, die ich zu kleinen Stücken zerbrach, dass mir die Sinne schwanden und man mir aufhelfen musste[1]".

Adecă, în traducere:

[1] Traducerea citată, pp. 106-7.

www.dacoromanica.ro

„De asemenea s'au adus niște haine umplute împreună cu cu o mască în chip de om pe o targă. L-au pus pe o cruce și i-au sfărîmat toate membrele, cum se trage unul pe roată, și figura era a unui Grec — numele era scris de-asupra —, care studiase la Montpellier și era un minunat spadasin. Acolo se însurase cu o domnișoară Gilette d'Andrieu, care n'avea o reputație bună, dar era destul de bogată și frumoasă; avea un nas așa de lung încît, cînd voia s'o sărute cineva la danțuri, cum e obiceiul, și avea și acela un nas destul de mare, nu putea ajunge la buzele pe care se obișnuiește sărutarea. Acest Grec, cînd voia să se ude, a fost luat în batjocură de un canonic Pierre Santrafi, ca și cum ar fi avut a face cu nevasta lui, și îndată Grecul l-a și străpuns și a fugit. Deci a fost executat în efigie. Ea a rămas la Montpellier, venia dese ori în casa lui Rondelet, cu care era și ceva rudă, la danțuri. Cînd am jucat odată acolo cu dînsa, eu fiind în cizme și cu pinteni, la întoarcerea mea din Vendargis, m'am prins, la dantul „Dire deiri", cu pintenii în rochia ei și i-am căzut pe piept, în care mai păstra niște mici prăjituri, pe care i le-am făcut fărîme, de mi-am pierdut firea și a trebuit să fiu ajutat".

Dar Gilette d'Andrieu sau d'André e însăși soția lui Vasilikos, a cărui caricatură o avem astfel. Rondelet, la care vine să danțeze, era un profesor din Montpellier, de care studentul elvețian pomenește și aiurea în notele sale.

De l'Écluse vorbește de uciderea — este și amănuntul momentului trivial în care se afla asasinatul, asemenea cu acela în care, aici, e așezat Despot însuși —, dar la Saint-Germain, de către aventurierul spadasin, a unui oarecare Saint-Ravi, care ar fi fost „conseiller" „aux généraux de Montpellier". Dar acesta e „canonicul „Santrafi" însuși. Și Saporta, garantul lui Despot, e pomenit în notele zilnice ale studentului.

O ultimă observație . Cum a putut ajunge „Despot" la Montpellier? Se știe că anume manuscripte grecești din Escurial sînt de mîna lui Diassorinos, „domnul Doridei", care era prietenul și tovarășul de rătăciri al tristului nostru erou. O ședere a acestuia din urmă la Madrid ar explica trecerea la Facultatea quasi-catalană din Sudul Franciei. Iar pentru pătrunderea Grecilor, a celor din Creta, în Spania lui Carol Quintul, care avea a face, în Italia, și cu stratioți greci, să amintim imigrarea acolo, prin această Italie, așa de strîns legată de rega-

www.dacoromanica.ro

tul spaniol, a marelui pictor grec, fixat la Toledo, Theotokopulo, un „Grec", *Greco,* pentru Apuseni ca şi cel tras pe roată în efigie la 28 Septembre 1554.

N. Iorga.

Documente musicale din vremea lui Cuza

Unirea Principatelor dunărene, Moldova şi Muntenia, a impresionat puternic pe compositorii musicali. Iată cîteva lucrări inspirate de acest mare eveniment petrecut la Dunăre:

1. „Marshu de întronare compus shi dedicat Înăltzimei sale Printzului Printzipatelor Unite Alessandru Ioan I-iu", de Alessandru Taki Zisso" (Bucureşti, Litogr. lui Georg Venrich, Han M. Ghika).

2. „Marche Moldo-valaque composée et dédiée à Son Altesse le Prince de Moldavie Alexandre Jean I à l'occasion de l'Union des Principautés" par Joseph Metz, maître de chapelle du 3-me régiment d'infanterie et de la cavallerie" (Lithogr. de G. Venrich, Bucureşti).

3. „Marshu ceremonialu. Marche triomphale composée et dédiée à Son Altesse Sérénissime Alexandre Jean I-er, prince régnant des Principautés-Unies-Danubiennes" par Fr. Gackstatter" (Propriété de l'éditeur, Offenbach s. M. chez Jean André. Bukarest, chez A. Gebauer & Comp.).

4. „Quadrilul Unirei", compus pentru piano-forte, de A. Flechtenmacher (proprietatea lui Th. Codrescu, Petrini et C-ie, Iassy Litogr. Buciumului Romanu).

5. „Marşu Unirii", care pare-mi-se nu e terminat, a încercat să compună, sau numai a transcris, I. Ch. Hess. Caietul în care am găsit acest marş a aparţinut Eufimiei Apostol, elevă a lui Hess.

*

De la Eduard Caudella, „violon solo de S. A. S. le prince régnant des principautés unies roumaines", ni-a rămas „Le retour dans le pays natal, morceau pour le violon avec accompagnement de l'Orchestre ou du piano", cu următoarea dedicaţie: „A S. A. S. la princesse Hélène, princesse régnante des principautés unies roumaines (propriété de l'auteur. Imprimerie de Breitkopf & Hartel à Leipzig)".

*

La moartea lui Cuza-Vodă a compus „Marşul funebru" G. Scheletti (A. Gebauer, Bucureşti. In deposit la Nebuneli & Co., Galatz; însă şi în străinătate la Schott frères, Bruxelles; Hofmeister, Leipzig; Tabsorzky & C-ie, Pesta; A. Bösendorfer, Viena; F. Lucca, Milan).

*

Interesante de studiat sînt şi unele desemne de pe coperţi.

Anton Oprescu.

www.dacoromanica.ro

Din corespondența lui Vaillant

de N. Corivan.

La Ministeriul de Afaceri Străine din Paris se află un interesant mănunchiu de documente din preajma Unirii, cuprinzînd scrisori și memorii de ale emigranților romîni stabiliți la Paris, precum și diferite dări de samă de ale Francesilor, cari au visitat Principatele, ori de ale acelora, ca Vaillant, cari se stabiliseră în țară și îmbrățișaseră cu toată pasiunea sinceritățiĭ chestia Romînilor.

Este interesantă și cunoscută numai în parte activitatea acestui prieten al Romînilor, care și-a arătat dragostea și simpatia lui pentru Țara-Românească prin rodnica și perseverenta muncă, pusă în serviciul causei românești[1].

Intre aceste documente se găsesc și câteva scrisori de ale lui Vaillant, din Iași, adresate lui Walewski, din epoca premergătoare Unirei[2]. In această epocă, plină de turburări și bogată în manifestări, Vaillant arată o reservă, care, pe timp ce se apropie de actul Unirii, se transformă în învierșunată opositie față de unele dorinți, ori mijloace de realisare ale Romînilor. Astfel de la început el se declară contra unui prinț străin în Principate și aduce un întreg sistem de argumentări pentru combaterea realisării acestui desiderat.

Legăturile lui cu Grigore Sturza[3], candidatul la domnie, și simpatia cu care-l recomandă lui Walewski, explică în parte această atitudine a lui Vaillant. Intr'adevăr campania dusă de el prin publicarea unei broșuri[4], prin care își dădea osteneala să câștige pe marii proprietari de partea lui Grigore Stürza, colaborarea de la „Constituționalul", ziarul personal al lui Sturza, precum și decepția și neîncrederea față de mo-

[1] N. Iorga, *Istoria Literaturii românești în sec. XIX-lea*, vol. III, p. 80; *Istoria Romînilor prin călători*, vol. III, p. 177; Sturdza, *Acte și documente relative la Istoria Renașterii României*, vol. VII, p. 50; vol IX, p. 482.

[2] Ministeriul de Afaceri Străine, *Turcia, Memorii și Documente*, vol. 55.

[3] N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol. III, p. 251; Sturdza, *Acte și Doc.*, vol. VIII, p. 488.

[4] Vaillant publicase broșura„ *Glasul poporului, glasul lui Dumnezeu*". V. N. Iorga. *Istoria Romînilor prin călători*, vol. III, p. 175; Sturza, *Acte și Documente*, vol. VIII, p. 486.

www.dacoromanica.ro

dul cum s'a efectuat Unirea, arată că acum convingerile lui erau determinate într'un sens care nu coincidea cu acela al partidului naţionaliştilor moldoveni [1].

In adevăr, tendinţa partidului naţional era, în afară de aceia a prinţului străin, faţă de care se văzuse silit să renunţe, de a alege un unionist, care să nu fie în niciun cas Mihail ori Grigore Sturza. Dar Vaillant în această epocă era unul din cei mai stăruitori sprijinitori ai lui Grigore Sturza. Alegerea lui Cuza îl surprinse atît de mult încît şi înaintă un memoriu, defavorabil în aprecieri, cu privire la situaţia resultată din Unire, pe margenea căruia însă Walewski scrise că imparţialitatea autorului e evidentă[2].

Intors de la Paris în toamna anului 1857, el se arată încă din scrisoarea de la 1 Decembre 1857 cîştigat pentru partida lui Grigore Sturza. De aici simpatia în susţinerea lui, ca fiind cel mai demn candidat la Domnie şi cel mai indicat sprijin strategic în realisarea planului de a menţinea Principatele în sfera de influenţă francesă. Cu ocasia acestei recomandări pe care o supune atenţiei Impăratului, se slujeşte de un tablou al situaţiei politice din Moldova, a cării ultimă soluţie rămînea să fie beizadea Grigore. Astfel arată Moldova pradă corupţiei şi jafului administrativ, veeniturile Basarabiei scăzînd de la 36.000.000 piaştri la 3.000.000, şi toate acestea datorită caimacamului Vogoridi [3].

Candidaţi la Domnie în Muntenia îi arată a fi Ştirbeiu, Bibescu, Ion şi Alexandru Ghica [4].

Pe Ştirbeiu, de care o antipatie veche îl despărţise şi care îi lăsase cele mai neplăcute impresii, îl arată ca un „homme raide, d'un esprit fort médiocre, pour ne pas dire obtus; n'a que la pratique d'un passé détestable et la vertu d'un travail; mais il est de ces piocheurs qui ne produisent rien".

Pe Bibescu îl arată supt un aspect mai simpatic, dar îi reproşează caracterul frivol şi uşurinţa cu care se lasă influenţat. „Bibesco, homme souple et beau parleur, est d'un caractère

---

[1] Sturdza, *ibid.*, vol. IX, p. 289.

[2] *Ibid.*, p. 301.

[3] Scrisoarea lui Vaillant din 3/15 Mart 1858; Min. de Af. Str., *Turcia, Mem. şi Doc.*, vol. 55, p. 327.

[4] *Ibid.*, p. 328.

www.dacoromanica.ro

frivole qui, par amour de sa dame, se laisse aller trop facilement au faste et à la parade, au détriment des deniers de l'État avec lesquels il ne compte guère".

Pentru Ion Ghica s'ar lăsa mai înduplecat, recunoscîndu-i calităţile, dar îi aduce imputarea că n'ar avea partisani decît în partidul exaltat al Goleştilor şi Brătienilor. De altfel candidatura lui Ion Ghica i se pare acum şi mai dificilă, prin plecarea lui Stratford. „Jean Ghica, homme sérieux dans ses rancunes, n'a plus guère de partisans que les plus exaltés depuis surtout que Lord Stradford n'est plus là pour le soutenir".

Menţionează şi posibilitatea candidaturii lui Nicolae Golescu, pe care însă n'o prea crede serioasă, spunând: „de la bonhommie duquel il n'y a rien à attendre de sérieux".

Dintre candidaţii în Muntenia sfârşeşte prin a recomanda pe Alexandru Ghica, prinţul caimacam[1].

Faţă de candidaţii din Moldova, preferinţa lui este evidentă, de la început, pentru Grigore Sturza, pentru care chiar visează Unirea realisată în persoana lui, ceia ce îl desparte de naţionaliştii moldoveni. Pe cînd aceştia doriau Unirea supt un Domn din partidul lor, Vaillant preconisa tot Unirea, dar în persoana lui Grigore Sturza: „en cas d'union, j'affirmerais que l'âge et les talents de ce dernier (Gr. Sturza) lui meritent la préférence".

Pe Mihai Sturza îl arată ca un om care aparţine trecutului[2], iar pe Istrati, prea plecat Austriei[3], cît de Cosadini, care ar represinta pe candidatul partidului democrat, el are acelaşi neajuns ca şi Ion Ghica şi N. Golescu, de a fi susţinuţi numai de partidul exaltaţilor, cari represintă nuanţa extremistă[4]. Intre candidaturile reacţionare, Ştirbeiu-Mihai Sturza şi cele extremiste, Golescu-Cozadini, arată că cele mai indicate sînt cele moderate,

---

[1] Vaillant în ultimul timp era un ataşat al familiei Ghica, pentru care a şi scris un mic studiu asupra lor: „Les Princes Ghica, hospodars de la Moldo-Valachie", în care elogiază meritele şi activitatea Ghiculeştilor.

[2] ...Michel Stourdza, malgré toute son habileté, ne laisse espérer au pays que la reprise et la continuation d'un passé dont on veut sortir.

[3] Istrati est ce célèbre pamphlétaire anti-unioniste qui s'est tant escrimé pour l'Autriche et pour lequel l'Autriche fera voter les cent mille Juifs qu'elle a lancés sur la principauté.

[4] Cosadini, coryphée du parti démocratique, est le Nicolas Golesco de la Moldavie.

www.dacoromanica.ro

a lui Alexandru Ghica în Muntenia şi a lui Grigore Sturza în Moldova.

In scrisoarea din 12 Septembre 1858, deci mai apropiată de actul Unirii, desacordul între el şi naţionalişti pare mai evident. Mai mult încă fie din causă că nu a sesisat just situaţia politică, fie pentru a crea o atmosferă cît mai agreabilă lui Grigore Sturza, căutînd să învedereze lipsa de concentrare din partidul naţional, Vaillant arată pe Costachi Negri, Mavrogheni, Vasile Sturza ca separatişti şi aliaţi cu Vogoridi, care la rîndul său susţine pe Mihai Sturza, în timp ce Grigore Sturza ar representa în persoana lui principiul Unirii. Tot odată scrisoarea aceasta conţine o informaţie interesantă, care n'ar fi decât o anticipare a evenimentelor de la 24 Ianuar 1859, punînd în curent încă din Septembre 1858 despre eventualele evenimente, care ar putea realisa Unirea în persoana alesului Moldovei. Astfel spre sfîrşitul scrisorii, vorbind despre emisarii din Bucureşti veniţi la Iaşi, spune că partidul naţional pentru a scăpa de Ştirbeiu şi Bibescu s'ar uni cu acel al lui Alexandru Ghica şi ar alege, în speranţa realisării Unirii, pe alesul Moldovei; „Des émissaires de Buckarest donnent même pour certain que pour échapper aux Ştirbeiu et aux Bibesco le parti national valaque s'entendra avec celui du Prince Caïmacam, Alexandre Ghika, à l'effet d'opérer l'union par leur vote en faveur de l'élu des Moldaves, espérant faire agréer cette opération pacifique de l'union pour un fait accompli". Desideratul este pus supt o formă prin care ar cere asentimentul guvernului: „Si ce fait ne blessait point votre politique, il ne serait pas difficile de le réaliser. Il suffirait d'un mot à Mrs Place et Béclard".

Situaţia din Moldova o arată ca fiind supusă unui sistem arbitrar, caimacamul oprind orice manifestare publică, el care se arată un fidel sprijinitor al candidaturii lui Mihai Sturza. Mijloacele de constrîngere ale lui se exercită, în special, în noua orînduire pe care o face în personalul administrativ, unde pune numai partisani de-ai lui.

In legătură cu acestea, scrisoarea se termină cu protestarea contra numiurii lui Millo ca preşedinte al Divanului, ceia ce ar fi desastros pentru asigurarea liberei manifestări a dorinţilor Romînilor.

www.dacoromanica.ro

Tot din aceste scrisori se vedea că Vaillant întreţinea în aceste momente o corespondenţă relativ la evenimentele politice cu Thouvenel şi cu Alî-Paşa, informîndu-i despre incidentele acestea şi întreaga atmosferă politică, a cării găsire ar reliefa contribuţia lui Vaillant în determinarea opiniei externe diplomatice relativ la noi.

Aff. Étrang., Mémoires et Documents, Turquie 55. Vaillant à Walewski, fol. 329-330.

Iassi, 18 septembre 1858.

Je vous ai trop souvent importuné par mes recours à votre générosité en faveur de la Roumanie, pour ne pas me faire un devoir de vous exprimer ma vive et profonde reconnaissance de tout ce que vous avez fait pour elle. Veuillez donc, je vous prie, en agréer la loyale et sincère expression avec cette bienveillance qui vous a fait accueillir mes différentes notes. En réalisant les voeux des Roumains vous avez semé en eux des germes civilisateurs qui fructifieront tôt, si l'Empereur, à qui ils doivent tout, sait leur faire sentir, plus même qu'il n'y sont portés, tout ce que la France est en droit d'exiger d'eux dans l'application des principes sur lesquels vont reposer désormais leurs institutions nouvelles. Car, il faut le dire, vicié par la sophistique du Phanar, tout boïar, grand ou petit, jeune ou vieux, est naturellement porté à détourner le sens des mots pour dénaturer le sens des choses; tellement que ce n'est pas moins à cet esprit faux qu'aux mauvais Princes, qui des meilleures lois font les pires, que le pays est redevable de tous ses malheurs séculaires.

Aujourd'hui même, au lieu de procéder logiquement selon la lettre des conférences, les meneurs de partis, ne tenant aucun compte du choix du Prince, se préparent à élire des députés connaissant moins les hommes que les livres. Les propagateurs de cette idée sont MMrs. C. Négri, B. Stourdza, Ét. Cathardji, S. Moraïani, tous ralliés au Caïmacam et aux Balche et tous séparatistes par le but qu'ils se proposent Ce but est de faire adjuger la Principauté soit au plus riche en paroles, soit au plus riche en argent. Ceci par peur du Prince Grégoire Stourdza, dont ils redoutent la sévérité et la

www.dacoromanica.ro

justice et contre lequel ils s'évertuent en calomnies et en violences avec la même passion que les plus fougueux républicains contre la personne, le caractère et les actes de l'ex-président de la République. Mais il est à croire que le même esprit qui a porté le Président à l'Empire sous le nom de Napoléon III, portera également Mouchlis-Pacha à la Principauté de Moldavie sous son vrai nom de Stourdza III. Si V. Exc. pouvait inspirer cet esprit, l'union, utile peut-être aux vues de la France, mais assurément nécessaire à la force du pays, ne serait plus qu'une question de peu de temps. Des émissaires de Bucharest donnent même pour certain que, pour échapper aux Ştirbeiu et aux Bibesco, le parti national valaque s'entendra avec celui du Prince Caïmacam, Alexandre Ghika, à l'effet d'opérer l'union par leur vote en faveur de l'élu des Moldaves, espérant faire agréer cette opération pacifique de l'Union pour un fait accompli ou, au moins, comme un témoignage éclatant des sympathies qu'ils vous ont vouées. Si ce fait ne blessait point votre politique, il ne serait pas difficile de le réaliser Il suffirait d'un mot à Mrs. Place et Béclard.

En Moldavie tout est sens dessus dessous, le Prince Caïmacam travaillant pour le prince Michel Stourdza, son beau-frère, renouvelle complètement le personal de l'administration et de la magistrature. Sans le moindre respect pour l'opinion publique il vient de porter à la présidence du Divan princier le sieur M. Millo et prépare au sieur Radoucano Rosetti une place dans la future Caïmacamie règlementaire. Or M. Millo est cet ex-ministre des Finances qui vient de laisser vide le trésor public et R. Rosetti est cet ex-ministre de la Justice que le feu prince G. Ghika, son beau-père, a chassé du service. Ces deux individus, d'accord avec M. N. Maurocordato, autre gendre du feu Prince, et qui est en instance auprès de vous, ne se sont jetés dans le parti du Caïmacam que pour arriver à dominer la magistrature à l'effet de spolier plus à leur aise la veuve et les orphelins de leur beau-père.

Bien que j'en aie écrit à M. de Thouvenel, à Aali-Pacha lui-même, j'ai jugé prudent de vous en instruire, afin qu'il soit fait toute opposition au maintien et à l'admission en si hautes fonctions d'hommes dont les méfaits, si enquête en justice

www.dacoromanica.ro

était faite, fixe la place aux salines ou aux bagnes, et, de même que l'honorable fils aîmé du feu Prince Grégoire Ghika vous a conjuré de fermer l'oreille aux mensongères insinuations de Mr. Maurocordato, son beau-frère, je vous conjure de me prêter main forte contre les sieurs M. Millo et R. Rosetti, dont la pernicieuse influence est déjà cause de tous les retards que j'éprouve.

Agréez, etc.

Signé : Vaillant,
mandataire de M-me la Princesse veuve Ghika et subrogé tuteur de ses enfants.

Aff. Étrang., Mémoires, Documents, Turquie, 55. Vaillant à Walewski, fol. 322-323.

Jassi, 1-er décembre 1857.

Veuillez me pardonner si, de loin comme de près, je ne cesse de vous intéresser à la cause roumaine; mais, transporté soudainement de Paris à Iassi, pour les affaires de la succession de mon défunt ami le Prince Grégoire Ghika, et me retrouvant sur un terrain et dans un milieu qui me sont connus depuis vingt-huit ans, j'ai cru, dans le cas où les Roumains n'auraient plus à compter sur un Prince étranger, qu'il était sage de chercher dès à présent s'il n'y en aurait pas un parmi eux capable de répondre convenablement aux vues et aux intentions élevées de l'Empereur sur leur nouvel État.

Depuis trois semaines que je suis ici, je n'avais vu, au Divan et hors du Divan, que des jurisconsultes, des juristes, des avocats et, comme, en l'état des choses et pour le réformer, il faut concevoir, exécuter, diriger et commander avec plus de fermeté et d'énergie qu'aucun d'eux n'en saurait avoir, je désespérais, lorsqu'enfin ayant renoué connaissance avec le Prince Grégoire Stourdza, j'ai heureusement trouvé en lui toute l'étoffe qui en fait l'homme de la circonstance.

Fils cadet de ce Prince Michel Stourdza, présentement à Paris, et dont j'ai repoussé les avances, le Prince Grégoire Stourdza, général de division dans l'armée turke et chef d'état-major en Crimée, s'est mérité l'estime et les sympathies des princi-

www.dacoromanica.ro

paux chefs de notre armée. Ses propres sympathies pour la France et l'Empereur, son penchant pour la politique de S. M., son caractère ferme et énergique, son habitude du commandement, sa position de fortune et de naissance et enfin la vigueur de ses trente-six ans en font assurément le seul candidat sérieux, possible et digne en tous points de l'appui de l'Empereur.

Nul doute que de son coup d'oeil pénétrant S. M. ne le juge tel que je le dépeins et ne l'agrée comme il le mérite, le jour où il pourra se procurer l'honneur de lui être présenté.

Si vous voulez bien croire que mon patriotisme est mon seul guide vers le but, que je poursuis depuis de si longues années, de rattacher les pays roumains à la France, vous saurez dans votre haute sagesse tirer de ce renseignement tous les bons résultats qu'il semble assurer à notre politique en lui constituant dans les Principautés un appui stratégique, sur lequel elle puisse compter, en cas de ces grandes éventualités qui menacent à la fois la Turkie et l'Autriche.

Dans cet espoir je vous prie, etc.

Signé: Vaillant,

Aff. Étrang., Mémoires et Docuuments, Turquie, 35.

Jassi, 3/15 mars 1858.

Vaillant à Walewski, fol. 327-328.

Après avoir fait en 18 jours 1.400 lieues par 20° de froid pour apporter à S. M. l'Empereur l'expression la plus loyale du dévouement le plus intelligent de la Roumanie, je suis retombé à Iassi au milieu de l'anarchie la plus complète. La moralité la légalité, l'ordre en avaient disparu; ils avaient abandonné un gouvernement qui ne sait ni ne peut gouverner, parce que, plusoccupé des intérêts de son ambition que de ceux du Pays, il ne songe et ne travaille qu'à se maintenir. Pour y parvenir il sème à pleines mains les deniers de l'État; aussi les revenus de la Bessarabie ont-ils baissé de 36.000.000 de piastres à 3.000.000; il délivre comme des indulgences, à qui en veut et à qui même n'en veut pas, des titres de boïarie; et il s'est fait ainsi plus de 3.000 partisans parmi les cabaretiers et les Juifs; il prétend règler prématurément des intérêts

www.dacoromanica.ro

dont le réglement n'appartient qu'aux prochaines conférences et ainsi il soulève les paysans contre les propriétaires. A Léova, propriété du défunt prince G. Ghika, je l'ai amené à rappeler les paysans à l'ordre, mais à Vasloui, propriété de la générale Shoubine, soeur du défunt, il s'applique à maintenir les hostilités.

En le voyant courir à la popularité par des voies si blamables, tout boïar qui ne lui sait de Moldave que son surnom de Conaki ne se croit pas moins que lui capable d'être Prince. De là des velléités ridicules dont s'emparent adroitement les partis extrêmes pour ridiculiser tout prétendant indigène. Mais ce ridicule dont ils s'efforcent de les couvrir, en en portant le nombre à dix-sept, n'est qu'une exagération qui a pour [résultat] d'envelopper dans ce nombre le seul prétendant sérieux dont le mérite les inquiète tant dans leur foi à l'inconnu, à l'impossible: ils soupirent après un Prince étranger.

Cette aspiration vers l'inconnu est un des traits caractéristiques de la nation. Elle résulte de la versatilité de son caractère. Ce que les Roumains connaissent, ils cessent bientôt de le priser. C'est ainsi que les hommes ne sont pour eux que des joujous. Ils ont désiré pour chef le Prince Louis Napoléon, les Maréchaux Pélissier et Bosquet. Eh bien, si ces célébrités eussent vécu au milieu d'eux, ils eussent bientôt porté leurs vues ailleurs. On dirait volontiers que Napoléon I-er s'adressait à eux quand il dit: „Il n'est point de grand homme pour son valet de chambre". Je pourrais citer mille exemples à l'appui de cette manière de les juger ; je me contenterai de vous affirmer que cette instabilité des choses dont aujourd'hui les bons esprits se plaignent et qu'ils attribuent à l'instabilité des Princes étaient pour eux naguère un bienfait, tant ils sont avides du nouveau, tant dans ce renouvellement incessant ils savaient trouver leurs intérêts. C'est pourquoi, pendant leurs sept années de séjour à Paris, leurs emigrés se sont toujours éloignés des gens qui les connaissaient et rapprochés au contraire de ceux qu'ils ne connaissaient pas, parce que, ne pouvant abuser les uns, ils ne désespèrent pas de séduire les autres. Et en effet c'est ainsi qu'ils sont parvenus à pousser plus d'un de nos écrivains jusqu'à la calomnie.

Sans doute, il est une ,double raison, morale et politique,

www.dacoromanica.ro

qui milite en faveur du Prince étranger, mais si le voeu de quelques bons esprits est sincère à cet égard, cette sincérité est loin d'être générale. La preuve c'est qu'ils ne lui veulent aucuns compagnons qui leur enlèveraient la direction judiciaire, militaire, administrative, qu'ils occupent si mal. Ils le voudraient isolé, pour s'escrimer autour de lui à le tromper et le séduire à qui mieux mieux, Or, ainsi isolé, un Prince étranger finirait assurément avec eux comme le Duc d'Anjou avec les Polonais; il les planterait là pour n'être pas mort-né.

Dans cette prévision, n'est-il pas préférable de revenir aux indigènes, de chercher parmi eux le plus digne, ou, comme ils disent, le meilleur des pires? S'il en est ainsi, permettez-moi de vous portraiter les quelques prétendants réellement sérieux des deux Principautés. Ce sont, en Valachie, Stirbeiu, Bibesco, Jean Ghika et le Prince Caïmacam, Alexandre Ghika et, en Moldavie, Michel Stourdza, Cosadini, Étienne Cathargi et Mouclis-Pacha, Prince Grégoire Stourdza.

Ştirbeiu, homme roide, d'un esprit fort médiocre, pour ne pas dire obtus, n'a que la pratique d'un passé détestable et la vertu du travail, mais il est de ces piocheurs qui ne produisent rien. Bibesco, homme souple et beau parleur, est d'un caractère frivole, qui, par amour de sa dame, se laisse aller trop facilement au faste et à la parade, au détriment des deniers de l'État, avec lesquels il ne compte guère. Jean Ghika, homme sérieux dans ses rancunes, n'a plus guère de partisans que les plus exaltés, depuis surtout que Lord Stratford n'est plus là pour le soutenir. Peut-être penserait-on à lui substituer Nicolas Golesco, mais cet honorable gentleman est une sorte de Lafayette qui déjà depuis sept ans se laisse mener par les Bratiano et les Rosetti et de la bonhomie duquel il n'y a rien vraiment à attendre de sérieux.

Je suis convaincu que Mrs. de Talleyrand et Béclard approuveront la vérité de ces esquisses et que M. Béclard est à peu près, sinon complètement, revenu de l'opinion qu'il s'était faite de M. Stirbeiu. Il s'ensuit donc, si l'on tient avant tout à un honnête homme, que les antécédents du Caïmacam actuel de la Valaquie le placent au dessus de tous ses concurrents.

En Moldavie l'ex-hospodar Michel Stourdza, malgré toute son habileté, ne laisse espérer au pays que la reprise et la

www.dacoromanica.ro

continuation d'un passé dont on veut sortir. Sans doute ses dix-huit ans de règne lui ont fait bien des partisans, parce qu'il a décerné bien des titres de boïarie, et son argent achèverait de lui assurer les suffrages. Mais ce vieillard, mené par sa femme, soeur du Caïmacam Vogoridès, n'ambitionne la Principauté que pour la laisser avec sa fortune à son plus jeune fils, au détriment des enfants de son premier lit, qui, loin d'avoir démérité de lui, lui font, au contraire honneur.

Étienne Cathargi, ancien ministre de la Justice et son chargé d'affaires, n'a guère de partisans que le Prince Michel, qui préférerait lui repasser tous les siens plutôt que de les voir aller à son fils, le Prince Grégoire Stourdza,

Istrati est ce célèbre pamphlétaire anti-unioniste qui s'est tant escrimé pour l'Autriche et pour lequel l'Autriche fera voter les cent mille Juifs qu'elle a lancés sur la principauté.

Cosadini, coryphée du parti démocratique, est le Nicolas Golesco de la Moldavie. De ces quatre prétendants un seul est sérieux: c'est le Prince Michel; d'où il suit, si on ne tient pas moins à l'honnêtété qu'au talent, que le Prince Grégoire Stourdza est assurément ce que disent tous les partis, *le meilleur des pires*. J'ai dit et écrit ce qu'il est; et je suis convaincu que M. Place ne peut être que de mon avis.

Si donc on tient, avant tout, à un honnête homme qui ait fait ses preuves, qui soit une réalité et non un mythe, je ne voie en Valaquie que le Prince Caïmacam Alexandre Ghika; si à l'honnêtetéon veut joindre la plus grande dose de mérite, des mérites réels, je ne vois en Moldavie que le Prince Grégoire Stourdza; et, en cas d'union, j'affirmerais que l'âge et les talents de ce dernier lui méritent la préférence.

Permettez-moi d'ajouter que, vu l'état des esprits, il serait peut-être fatal au pays, par respect pour son droit, de recourir au vote: surtout avec le mode d'élection qui a servi à la formation des divans ad-hoc, il n'en résulterait que des extrêmes, Michel Stourdza et Stirbeiu, ou Cozadini et Golesco.

Dans ma foi en votre sagesse, j'ose espérer que vous voudrez bien me pardonner pour une aussi longue lettre et croire qu'elle n'a d'autre but que de vous être agréable par la sincérité de ses renseignements.

Agréez, etc. signé: Vaillant.

---

www.dacoromanica.ro

DĂRI DE SAMĂ

Protosinghel Chiril Dobre şi Pamfil C. Georgian, *Mănăstirea Ciolanu din judeţul Buzău,* Bucureşti 1930.

Broşura aceasta, închinată mănăstirii Ciolanu, cată a o pune în legătură cu Doamna Neaga, a lui Mihnea Turcul, a cării amintire se păstrează încă în „cetăţuia" ei, în casele şi bisericile de la Cheia-Tisău, Cucuiata şi Lapoş (fetele aruncate în puţ ca să scape de Turci, poiana unde ea a fost ucisă), Ruşavăţ; copilul îngropat la Ciolanu poate fi primul Radu (aşa se lămuresc îndoielile autorilor de la pagina 15; v. memoriul mieu *Contribuţii la istoria Munteniei în secolul al XVIII-lea,* An. Ac. Rom., seria II, XVIII, şi Hurmuzaki, *Documente greceşti,* I; de altfel la pagina 35 se dă numele tatălui ei, după Şt. Grecianu şi D. Filitti: Vlaicu Clucerul din Rusuceni). Primul act privitor la Ciolanu e de la Matei Basarab, pomenind pe egumenul Averchie şi pe „Gavril călugărul, nepotul lui Ciolan"; pp. 16-7. Altele urmează în carte. Mănăstirea rumeliotă, către care s'a făcut închinarea, e Duşco (Dussikon), nu „Duşca"; în ea se păstrau moaşte care au fost aduse şi la noi pe vreme de boală în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. De aceia la pagina 19, unde şi „beiu" e rău cetit, e vorba de „capul", nu de „cada" Sfîntului Visarion (1763) (de altfel v. p. 42, nota 1, tot cu „cada")' La Ciolanu trăiau şi călugări moldoveni (p. 20). Interesantă lista din 1815 a averii mănăstirii (p. 22). Lista altor acte, p. 28 şi urm. Nu Chiajna, bunica lui, ci Ecaterina, mama, a fost regentă în primii ani ai lui Mihnea (v. p. 33). Se dă în facsimile privilegiul lui Matei din 22 Maiu 7153 şi un pomelnic din secolul al XVIII-lea (pp. 38-9), actul lui Grigore Ghica din 1769 (p. 4), al lui Alexandru Ipsilanti din 1775 (p. 45; frumos chip al Sfîntului Gheorghe ca iniţială, lîngă alte două podoabe, imitînd pe cele brîncoveneşti). Se reproduce şi uşa de întrare, cu inscripţia (p. 49), două frumoase fereşti (pp. 66 şi 67). Unele documente se dau şi în anexe (p. 91 şi urm.).

* * *

Dr. C. Pavel, *Contribuţii la istoria Bihorului: Alexandru Roman (1826-1897), discurs comemorativ,* Beiuş 1927.

Meritosul profesor de la Beiuş presintă viaţa modestă, dar

www.dacoromanica.ro

utilă, a profesorului Alexandru Roman, în legătură cu întreg trecutul Bihorului. Mai multe pagini despre voevozii bihoreni; se aminteşte ctitoria lui Constantin Basarab la Tinod şi copiarea vechiului Octoih de protopopul Petru de acolo, în 1685 (p. 13). Vedem pe Roman traducînd cartea lui Bruce-White despre limbile romanice şi literatura lor (p. 22, nota). E şi istoria luptelor parlamentare roomăneşti prin anii 1860.

* * *

Gheron Netta, *Expansiunea economică a Austriei şi explorările ei orientale)* (în publicaţiile Institutului Economic Românesc), Bucureşti, 1931.

Autorul începe cu încercările de Companii pentru Indii, pe vremea cînd Austriecii stăpîniau Ţerile-de-jos (după lucrarea lui Pollak-Parnau, din 1927), pentru a urma cu consecinţile păcii de la Passarowitz—Pojarevać. Se întrebuinţează cele mai recente publicaţii. Pentru partea privitoare la părţile noastre se oferia mai ales bogatul material din Hurmuzaki, VII şi XIX. Capitolul V reia, şi după studiul d-lui N. Docan, istoria călătoriilor comerciale austriece în părţile noastre, pentru a se ajunge la aceia, din 1782, a lui Brognard, care e redată, nemţeşte, în Apendicele documentar.

Această descriere de călătorie e întinsă şi extrem de amănunţită, constituind un izvor de căpetenie pentru istorie, mai ales a Moldovei (în altă expunere şi a unei părţi din Orient în secolul al XVIII-lea). Nu odată însă apare compilaţia lesnicioasă. Observaţiile cu privire la comerţ (pp. 163-6) sînt însă originale şi statisticile (p. 174 şi urm.) trebuie să fie exacte (cî., pentru redactare, pp. 184-5). Totuşi Brognard a călătorit pe Dunăre pănă la Galaţi, de unde mersese spre Turnul Roşu, p. 288 şi urm.

Se adaugă ştiri diplomatice despre planul de sticlărie la noi al lui Kohany, în 1786, pp. 185-6. Pentru călătoria lui Spallanzani, menţionată la pagina 188, a se vedea *Istoria Romînilor prin călători*, Mihal-beiu de la p. 207 e Mihai Cantacuzino Şaitanoglu. Călătoria pe la noi începe la pagina 217. Sînt puţine pagini. Alt raport, p. 220 şi urm. (1786; pănă la Galaţi). Cîteva alte rapoarte ale aceluiaşi termină apendicele.

E adausă o hartă. Tabla de nume şi lucruri e amănunţită.

* * *

www.dacoromanica.ro

Generalul R. Rosetti, *Corespondența generalului Iancu Ghica, 2 Aprilie 1877-8 Aprilie 1878* (în publicațiile „Așezământului Cultural Ion C. Brătianu), București 1930.

Această prețioasă culegere de scrisori ale generalului I. Ghica, fost agent la Constantinopol și Petersburg, se deschide cu o largă introducere. Ghica învățase la Fribourg, la Paris și la Geneva. Face și literatură. In doi ani, din locotent ajunge colonel (va fi și de două trei ori ministru de Războiu). Nu aflu la no. LVIII (cf. p. 11) dovada că Mihail Kogălniceanu a fost contra războiului. La pagina 21 (v. no. CII, nu CIII), dacă acesta vorbește lui Ghica de o lărgire a Dobrogii, în cas cînd se iea Basarabia, nu înseamnă că ministrul romîn se învoiește și, de altfel, el urmează instrucția Domnului (v. p. 21, nota 5), care considera pierderea ca inevitabilă. Interesantă destăinuirea în ce privește înlocuirea unei „Cărți verzi" cu alta, p. 24, nota 4,

Cea mai mare parte din material e inedită. In ea se înfățișează misiunea în Basarabia a lui Ghica (April 1877). Marele Duce Nicolae asigură pe trimes asupra intențiilor Austriei și insistă ca Domnul României să iasă, cu un ministru, înaintea Țarului la Ungheni (pp. 29-30, no. VI). Se laudă aierul franc al prințului rus, atitudinea lui loială (p. 30, no. VII). La 22 April Kogălniceanu se face a se teme de amenințările Austriei, de o invasie a Cerchesilor și refusă călătoria cerută a Domnului, pe lîngă că ea ar speria pe Bucureșteni, abia liniștiți de faptul că n'a plecat nimeni. Cere cinci milioane, imediat, ca să mișcăm (p 33, no. X).

O a doua depeșă în aceiași zi adauge propunerea de a se neutralisa Calafatul, pentru a împiedeca invasia turcă. A doua zi se anunță cererea de colaborare a Marelui Vizir și protestă contra trecerii Rușilor înainte de ratificarea convenției (pp. 34-5, no. XI). Țarul o anunțase lui Ghica în noaptea de 23 (no. următor). El cerea ratificare de guvern; pentru bani, să meargă Ghica la Petersburg; știri din Constantinopol au forțat trecerea (p. 36, no. XIV). Kogălniceanu află trecerea pe la Leova (p. 37, no. XV) și rechisiționarea vaselor românești (p. 41, no. XXII): explicația e că se oprește legătura între maluri (no. XXIII).

La 27 April Ghica lămurește că trecerea fusese grăbită de

www.dacoromanica.ro

frica unei încercări de mediaţie engleză şi că Austria are mandat de a ocupa Bosnia (pp. 40-1, no. XXI) [1].

In April chiar, Ghica are ordin să meargă la Petersburg, pentru suma absolut necesară mersului curent al afacerilor, într'un timp cînd puţin era de aşteptat de la imposite, nimic de la vamă şi tot aşa de la creditul extern (pp. 52-3, no. XXXIV). Dar Gorceacov se ţine la milionul care s'a dat, trimeţînd pentru rest la miniştri de resort (pp. 54-5, no. XXXVII), cari se lasă greu (pp. 55-6, no. XXXVIII), Se hotărî în consiliu presidat de Ţar darea a trei milioane, în două rate (pp. 56-7, no. XL). La noi aceasta era privită ca un „avans" asupra despăgubirilor (pp. 57-8, no. XLI). Se refusa cuprinderea în această sumă a cheltuielilor pe calea ferată *(ibid.)*. V. şi n-le următoare. I. Brătianu mersese la Chişinău şi Kogălniceanu se pregătia s'o facă (p. 55, no. XXXVII). Gorceacov trimetea la Nelidov, aflător la Chişinău, pentru planul de colaborare propus încă înainte de 9 Maiu (p. 56, no. XXXIX).

Şederea la Petersburg e zugrăvită de Ghica într'o scrisoare plină de pătrundere şi de talent (pp. 60-1, no. XLIV) [2]. Se reproduce şi înştiinţarea lui Ghica (21 Maiu) că Ţarul nu primeşte colaboraţia Romînilor (pp. 74-5, no. LII). O depeşă inedită (22 Maiu) dă ca motiv al refusului teama, exprimată de Giers, ca o colaborare să nu compromită Rusia înaintea Puterilor şi să nu provoace complicaţii europene (pp. 75-6, no. LIV). Statul-major ar admite-o, dar supt comanda Marelui Duce Nicolae *(ibid.)*. Ţarul îi dăduse lui Ghica cordonul Sf. Stanislav, nu al Sf. Ana (p. 71, no. L). Turcii îl „suspendaseră" cum se ştie (v. şi aici, p. 72). Inainte de a pleca, la sfîrşitul lunii, Ghica primia misiunea de a arăta Domnului României că Ţarul regretă refusul nostru de a ocupa Nicopole, degajînd pe generalul Krüdener (pp. 77-8, no. LIX). *Aceasta ar fi contrar a „ceia ce fusese stabilit verbal între Alteţa Voastră şi Marele Duce, cînd Impăratul era la [Ploeşti]" (ibid.)*.

La începutul lui Iulie, generalul e la Zimnicea, ataşat pe

[1] Se vede graba unor familii româneşti de a lua drumul Braşovului, ca pe vremuri (p. 47). Şi aceste rânduri ale d-nei Ghica: „Ici l'ou continue à se déchirer comme si l'ennemi n'était pas prêt à se jeter sur nous" (p. 53, no. XXXIV).

[2] Se vede din ea că o mătuşă a lui (prin d-na Şubin de sigur) luase pe contele Solohub, poate nuvelistul. — Depeşa lui Kogălniceanu despre linia de conduită a României, p. 62 şi urm., no. XLVII, e şi în *Cartea Verde*.

www.dacoromanica.ro

lîngă armatele ruseşti. Scrisorile către soţie au aceiaşi aleasă formă literară. El arată satisfacţia lui Carol I-iu pentru comanda rusească dată lui (p. 81, no. LXII). De la început crede că Plevna nu poate fi luată cu asalt, dar vitejia soldaţilor romîni cari se aruncă asupra Griviţei îl umple de mîndrie: „jamais, jamais je ne me serais attendu à voir un déploiement d'héroisme tel" (p. 85). Crede că Domnul s'a prea grăbit ordonînd asaltul (p. 93). Conducerea e slabă, ofiţerii viteji, fiind ignoranţi (p. 94, no. LXIX). Marele Duce ar fi calificat acţiunea de „coup à la sourdine" *(ibid.)*. Se teme că predarea va zăbovi pănă în primăvară (p. 88, no. LXVI). Are visul de a vedea pe Osman capitulînd înaintea lui Carol I-iu (p. 98). Păcat că a sosit Marele Duce! Gurco laudă cavaleria şi artileria puse supt ordinele sale (p. 101, no. LXXIII). Romănia are mai multe muniţii decît marea Rusie (p. 105).

Ghica refusă pe Brătianu şi pe Domnul însuşi, cari-i oferă Ministeriul de Războiu, şi aceasta din causa situaţiei jalnice a Tesaurului (pp. 106-7, no. 76)[1]. Afacerea de la Rahova nu-l încîntă (p. 112): „Slăniceanu ăsta nu face cît cele patru potcoave ale unui cal" *(ibid.)*. Totuşi a ocupa *singuri* un loc în Turcia îi pare necesar *(ibid.)*. Plevna ajunge o „a doua Troie" (p. 114)! Domnul a greşit dînd 10.000 de oameni lui Gurco la Etropol, atunci cînd ei erau de nevoie pentru apropiata ieşire a lui Osman (p. 118).

In Ianuar 1878 generalul e acum din nou la Petersburg, unde i se scrie că nu e vorba să se proclame regatul (p. 124, no. LXXXVI). Rapoartele lui, cunoscute, sînt reproduse aici, cu unele observaţii (în adevăr în notele mele, care nu erau destinate publicării, confusii s'au putut ivi une ori între Ianuar şi Februar; poate că şi clasarea era greşită în Arhivele Ministeriului de Afaceri Străine). Kogălniceanu se apără, la 29 Mart, că ar fi fost pentru „o transacţie în chestia Basarabiei" (p. 171, no. XLIX). Un răspuns asigurător al lui Jomini faţă de ameninţările ruseşti, la 2 April (pp. 174-5, no. CLIV). Dacă, în April, Kogălniceanu se apără de a fi fost pentru trecerea Dunării, el o explică prin aceia că ştie învoiala de la Reichstadt cu privire la Basarabia (p. 177). Ghica refusă să comunice Ruşilor asprele misive ale ministrului romîn (pp. 187-8,

[1] Aprecieri solidare ale soţilor Ghica asupra atitudinii „nebune" a liberalilor; p. 111.

www.dacoromanica.ro

n-le CLXVIII-XI). Kogălniceanu, strîns şi de împrejurările din ţară, refusă la 13 April (pp. 188-9, no. CLXX), dar Ghica nu se dă bătut (pp. 189-90, no. CLXXI): „nu trebuie exasperat colosul"; mai bine să fie rechemat. In sfîrşit Kogălniceanu cedează (p. 190, no. CXXII; v. şi no. următor, pentru propunerile lui Ghica). La Bucureşti se aşteaptă Brătianu pentru a decide, şi cu voia lui modificările se primesc (p. 192). Gorceacov trimete pe Ghica la Giers; Ignatiev propune o şuviţă basarabeană în locul Dobrogii (pp. 194-5). Kogălniceanu răspunde că propunerea e „une mauvaise plaisanterie", „une triste ironie", că e „ridiculă" (p. 196, no. CLXXXIII).

* * *

Dan Simionescu, *Din istoria presei româneşti: Republica Romînă, Paris 1851—Bruxelles 1853*, Bucureşti 1931.

Publicaţia republicană a lui C. A. Rosetti, tipărită cu litere cirilice turnate anume la Paris, apoi la Bruxelles, şi trimeasă, în formatul ei minuscul, pe supt ascuns în ţară, e obiectul unei amănunţite cercetări. Am avut — sau am încă— un exemplar din nl. de la Paris; dacă nu-l mai am, îl deţine persoana nedelicată care şi l-ar fi însuşit. D. Dan Simionescu socoteşte exemplarul de la Academie ca unic. Analisa celor două broşuri e făcută foarte atent.

* * *

Rudolf Gassuner, *Monede vechi româneşti, inedite sau puţin cunoscute* (din „Anuariul Liceului *Ştefan-cel-Mare* din Suceava), Suceava [1930].

Se presintă de acest colecţionator bucovinean o nouă formă a monedei lui „Ştefan al II-lea" (?), o monedă din aceiaşi epocă, una a lui Alexandru-cel-Bun *cu vulturul polon* (semn de vasalitate, deci înainte de „autocraţie"), una pe care d. Gassauer nu i-ar atribui-o acestui Domn, o monedă care se pare a fi a lui Iliaş în calitate de coregent, una atribuită Domniei comune a aceluiaşi cu fratele lui, Ştefan, şi falsificaţii din secolul al XVII-lea, pe lîngă ciudate medalii austriece pentru Bucovina, cu inscripţie românească.

* * *

Romulus Seişanu, *Take Ionescu, viaţa şi opera sa*, Bucureşti 1930.

Lucrarea d-lui Romulus Seişanu despre Take Ionescu se

www.dacoromanica.ro

sprijină în bună parte şi pe un preţios material inedit: scrisori şi, pe alocurea, chiar acte de Stat.

Ea capătă un interes deosebit şi prin aceia că ni arată pe un tînăr Take Ionescu scriitor beletrist, în stilul artificial al epocei lui. Dar e absolut remarcabilă, şi ca informaţie şi ca idei şi ca spirit de prevedere, visiunea celor ce vor fi la anul 3000. E atît de bună încît te întrebi dacă nu e o adaptare după un bun model frances.

Ilustraţia e destul de bogată.

* * *

Ion Diaconu, *Ţinutul Vrancei: etnografie, folklor, dialectologie,* I, Bucureşti 1930.

Foarte frumoasă şi adîncită monografia d-lui I. Diaconu asupra Vrancei.

Se începe cu o introducere geografică, istorică şi bibliografică, ea însăşi o foarte bună lucrare. Se precisează hotarele Vrancii (p. XVII, nota: descrierea lui Ingigian nu e tipărită de N. Iorga). Se dă aspectul locuinţelor şi felul de viaţă al Vrîncenilor.

Urmează materialul de poesie populară. Multe variante ale „Mioriţei", răsărită pe aceste plaiuri (şi eu am tipărit undeva măcar o variantă). E vorba şi de drumul prin Tutova, de apa Cernelia (p. 19). Unul din ciobani apare ca Breţcan (p. 36); în altă versiune e şi un Săcelean (p. 40). Une ori frumoase adause poetice ca:

Sfîntă negură,
Ieşi mai lată 'n frunte,
Si cuprinzi la munte (cf. şi p. 122).

Sînt nu mai puţin de nouăzeci şi una de forme. Şi note istorice interesante (Conachi, Cuza, Carol I-iu, p. 94 şi urm.). Urmează „Ghiţă Cătănuţă" (luptă cu Lotreanul, p. 170 şi urm.), „Badiul", „Corbea", „Georgilaş", Cîntecul soarelui, Iorgovan, Mihul, Tănislav, etc. Curios cîntecul Paşei şi al Crivăţului.

* * *

R. Rosetti, *Evoluţia mijloacelor şi a chipului de făptuire a războiului de la moartea lui Ştefan-cel-Mare pînă la acea a lui Matei Basarab, II, Organisarea* (din „Mem. Ac. Romîne", XI, 9), Bucureşti 1930.

www.dacoromanica.ro

D. general R. Rosetti pune desvoltarea aşezămintelor militare în legătură cu însuşi mersul societăţii. Se vorbeşte pe larg de tocmirea mercenarilor (p. 6 şi urm.). Izvoarele sînt despoiate cu cea mai scrupuloasă atenţie, până la ultimul fapt mărunt. Menţiunea „Bulgarilor" (li se zicea la noi numai „Sîrbi") într'un act de la 1526 (v. p. 7, nota 5) arată falsitatea lui. Se ajunge a se da până şi socoteala lefilor (p. 9, nota 1). De la pagina 10 înainte „breslele privilegiate". Fuga curtenilor din causa sarcinilor prea grele: trec la satele domneşti sau boiereşti (p. 11, nota 5). O influenţă rusească e greu de admis (pp. 12-3): raporturile noastre cu Moscovia erau ca şi neexistente. Generalul Rosetti are dreptate osebind pe copiii de casă de paji (pp. 11-2). La pagina 14 nu „iconoglani", ci „icioglani". *Se semnalează actul, unic, din 1437, care cuprinde o danie viageră* (în Moldova; p. 14). Se trece, cu aceiaşi strictă metodă, la organisarea propriu-zisă. In deosebi interesant e ce se spune despre steaguri, p. 19 şi urm. O foarte utilă listă de efective la pagina 31.

* * *

Andrei Rădulescu, *Juristul Andronache Donici* (din „Mem. Ac. Romîne", XI, 8), Bucureşti 1930.

Multe lucruri nouă în această biografie. De mare interes scrisoarea de scuse pe care Andronachi Donici, trimes la capuchehaielîcul din Constantinopol, o scrie tatălui său (p. 3). Tot aşa aceia din 1793, în care arată socrului, Darie Donici (numele — cf., p. 2, nota 1 —, vine din Done, cunoscut), situaţia materială grea în care se găseşte. Se poate ca Donici să fi avut un rol important în alcătuirea proiectului de Constituţie din 1822 .Data de naştere ar fi 1760-5, a morţii e: 4 Novembre 1829 (pp. 20-1). La pagina 21 Canănău, nu Cănănău.

N. Iorga.

CRONICĂ

Al doilea volum din memoriile răposatului dr. C. D. Severeanu, *Din amintirile mele (1853-1929)*, Bucureşti 1930, cuprinde mai mult material anecdotic, adesea dubios, presintat fără ordine. Expresiile sînt une ori dure.

www.dacoromanica.ro

După un ms. din 1830 d. Mihail Gr. Poşluşnicu publică, la Botoşani, textul Irozilor *(Irozii sau Vicleimul, mister al Naş-Vterii Domnului.*

*

In *Clujul Medical,* no. 7, d. V. Bologa arată opera îndeplinită la Universitatea clujeană de profesorul de la Lyon, Jules Guiart.

Cu d. Alex. Lenghel, d. Bologa studiază în acelaşi număr folklore medical românesc (tratamente, metode).

*

In *Archeion,* XII (1930), 2, tot d-sa arată că nu ne putem sprijini pentru studiul limbii dacice nici pe numele de plante din Dioscoride. Analisa critică a transmisiunii prin manuscripte o arată.

*

In articolul său *Păstoritul şi Vrancea,* din „Graiu şi Suflet", (Bucureşti 1930), d. Ion Diaconu deschide şi multe probleme istorice. Se fixează drumul transhumanţei. Se răspinge, cu dreptate, ideia unei *colonisări* din Ardeal (p. 7, nota). Nu poate fi nicio „ciudă a istoricilor şi a documentelor" (p. 8, nota). Şi mi se pare că definiţia atacată acolo, şi cu o neexplicabilă nervositate, e chiar a mea, care aveam dreptul să fiu înţeles. Şi filologic şi istoric, zugrăvirea vieţii păstoreşti vrîncene (cu figuri) e foarte interesantă.

*

In broşura sa „Legitime" und „illegitime" Geschichtsschreibung" (München-Berlin, 1930), d. Wilhelm Mommsen reduce la adevărata lor valoare fabricatele istorico-romantice ale lui Emil Ludvig. Citäm: „Ştiinţa istoriccă îşi dă sama azi, fără îndoială, că trebuie să fie mai mult decît o specialitate ştiinţifică, ci că are de îndeplinit o funcţie naţională"' (pp. 20-1).

*

D. Gheorghe Cimpoieru publică în „Buletinul U. D. R.", I, 2, un studiu *Din istoricul Reşiţei,* în cäre sînt şi note de preistorie (cu multe figuri). Şi restul e foarte bine presintat. Se semnalează frecvenţa rădăcinii „boc" în aceste Ţinuturi (cf. şi numele *Costobocilor).* Cea mai mare parte din cercetare priveşte epoca austriacă.

*

www.dacoromanica.ro

Curioase note, de d. P. E. Mihăescu, despre fumatul la noi în *Buletinul cultivării şi fermentării tutunului,* XIX, 4, p. 52, şi urm. Multe şi bune planşe, dintre care e interesantă aceia cu Ţiganii ursari după ediţia francesă, din 1828, a lui Wilkinson (p. 541). Autorul se arată perfect iniţiat în Istoria Romînilor.

*

Generalul R. Rosetti publică în colecţia „Aşezămîntului cultural Ion C. Brătianu" (Bucureşti 1929) *Jurnalul de operaţiuni al divisiei de infanterie de reservă, 23 Iulie 1877-29 Iulie 1878.* Bună introducere asupra colonelului Cerchez, comandantul Divisiei (i se zicea: Christodulo, nu Cristodor). Autorul lucrării e ofiţerul Temistocle Balanu. Preţioase note întovărăşesc textul. Predarea lui Osman-Paşa în mînile colonelului Cerchez, care pune de pază soldaţi din regimentul 3 de linie, p. 113. Se semnalează şi la Ministeriul de Război vandalica distrugere a actelor istorice, orînduită de nişte oameni complect idioţi, ca şi primarii, prefecţii cari au făcut acelaşi lucru.

*

In „Buletinul Academiei de înalte studii agronomice din Cluj", I, (Cluj, 1930), d. T. Poruciuc publică un studiu despre „regiunile naturale ale României în general şi la Răsărit de Prut în particular". O bună definiţie a „Codrului", care nu e *numai* pădure (p. 80). Multă poesie şi destule cuvinte rare („jelită", vînt moale, „sfarog", „vînt de vară", „zănoagă", „zapodină"; p. 93). Sînt şi pagini de antologie. Incercarea (pp. 83-4) de a reduce vechea viaţă istorică la formele geografice nu corespunde. Bizară etimologia Basarabiei (p. 119, nota 1).

*

D. N. Petraşcu publică un foarte frumos album *N. Grigorescu* (Bucureşti 1930) (şi planşe în colori), cu o introducere biografică. Picturile de la Barbizon, apoi casa la Vitré, peisagii vrednice de Corot, un auto-portret apar acum întăiaş dată. Foarte multe reproduceri cu totul nouă (Interior de ţară, Amatorul de tablouri, Napolitanul — acestea două din epoca apuseană—, multe portrete, Croitorul de ţară, Posada, Laie de Ţigani, Cort ţigănesc seara, Ţerance torcînd, Hora la ţară, Ţiganca de la Ghergani, Ciobanul pe valea Doftanei, Carica-

www.dacoromanica.ro

tura lui V. A. Urechiă şi a lui Bernath). Două tablouri, nereproduse, ale lui Grigorescu sînt la mine.

*

In *Ţara Bîrsei*, III, 1, o lecţie a d-lui Sextil Puşcariu despre „Linguistica modernă şi evoluţia ei". Se' semnalează noua direcţie psihologică (Jespersen, Schuchardt): „omul nu e numai laringe, ci mai ales cap; el nu e servitorul limbii, ci creatorul ei"; tendinţa socială (Bréal, Meillet). D. Aurel A. Mureşianu vorbeşte despre relaţiile dintre Romîni şi Unguri în 1865-6. Note despre poetul St. O. Iosif, de C. Lacea. Despre „Gh Bariţ ca îndrumător literar" d. Iuliu Jura.

*

D. Liviu Marian editează, cu lămuriri, nuvela *Domnia Arnăutului* a lui Alexandru Hasdeu (Chişinău, 1930).

*

In *Inceputurile medicinei ştiinţifice româneşti*, d. dr. Valeriu I. Bologa încearcă, şi nu fără succes, o operă de sinteză, al cării ceas a venit. Se relevă rolul celor „vre-o treizeci" de medici romîni din Pind, între cari numără pe cei doi Caracaş, pe Darvari şi pe Nicolide, chiar, în parte, pe Filiti (alţii la pagina 16, nota 2). Ştiri nouă pentru epoca lui Czihak se ieau din *Medizinischer Almanach*. Bună bibliografie şi tablă a numelor. Ilustraţii.

*

D. C. Turtureanu traduce *Lupta pentru drept* a lui Ihering (Iaşi 1930). Bună introducere.

*

D. Andreades se ocupă de „Economicele" atribuite lui Aristotele în *Economia Politica Contemporanea*, Omagiu lui Camillo Supino, II (Padova, 1930).

*

Ştiri noi despre Chateaubriand în frumoasa lucrare a d-lui E. Beau de Loménie, *Les demeures de Chateaubriand* (Paris, f. an). Se vede că marele scriitor a exagerat întunecata goliciune a castelului părintesc. Lămuriri asupra surorilor lui. Şederea la Londra e presintată larg.

*

Un conspect al bisericilor eparhiei Hotinului în *Episcopia Hotinului, Anuar*, Chişinău 1930.

*

www.dacoromanica.ro

A apărut întâiul volum din „Bibliografia internațională a științelor istorice", publicată de comitetul internațional *(International bibliography of historical sciences* ; 1930). Colaboratorul romîn, d. Crăciun, apare ca „Joachim Grăciunu" *(sic)*, (p. XV).

*

D. Vasile Bichijean dă al doilea volum din traducerea *Statului lui Platon* (Bistrița, 1930). Forma e ușoară. Un bun resumat precede textul. El e cu atît mai necesar, cu cît, trebuie s'o spunem, forma „sofistică" a dialogului platonician a ajuns cu totul străină obișnuinții noastre de expunere coherentă, neîntreruptă prin întrebări și răspunsuri și străină de artificiul îndrumării prin comparații adesea copilărești.

*

In *Milcovia,* I, 2, d. Al. Arbore adună știri din călătorii străini despre Focșani (și acelea ale unui Ceh, din 1856, Emanuel Solomon, dat în traducere de d-ra Margareta Ștefănescu, în *Arhiva* din Iași, 1929, no. 2). Se stabilește că numele de Focșani (urmașii lui Focșa, diminutiv din Foca) era în us încă de la 1644. D. George Tatulescu studiază satul de moșneni Dumitrești, din județul Rîmnicul-Sărat. O notă a d-lui Ion N. Gane despre „primele tipărituri rîmnicene". Folklorul din același județ al Rîmnicului-Sărat (de d. Em. Diaconu, bibliografia tuturor culegerilor cuprinzînd aceste bucăți). D. Aurel V. Sava dă știri despre moșia Cîmpurile.

*

Ca întâie broșură a „Institutului de arheologie olteană", d. Gr. Florescu publică un studiu despre „Castrul roman de la Răcari-Dolj" (Craiova, 1931). Se reproduc sfărîmăturile unei statui a Impăratului Heliogabal, pp. 21-2.

*

Critici întemeiate ale metodei „democratice" în presintarea Istoriei Franciei se cuprind în revista *Cahiers du Cercle Fustel de Coulanges,* publicate de d. Georges Cautecor. De remarcat mai ales articolele, atît de juste, contra concepției revoluționare, ale d-lui P. Heinrich.

*

Cîteva pagini despre islamism în broșura d-lui C. Rudnean, *Religia islamică* (Oravița, 1931).

*

www.dacoromanica.ro

In *Arhivele Basarabiei*, II, 4 (1930), d. T. G. Bulat se ocupă de situaţia proprietăţii în Ţinutul Hotinului după dispariţia dominaţiei turceşti, aşa cum resultă din actele basarabene reproduse (menţiune de documente mai vechi). D. Const. N. Tomescu dă noi acte privitoare la Mitropolitul Gavriil Bănulescu. Urmează o pastorală a lui Iacov de Huşi (1752). Note despre Cetatea-Albă de d. Gr. Avachian. O corespondenţă a Mitropolitului bucovinean, Eugeniu Hacman, cu arhiepiscopul Basarabiei. In actele de la urmă, menţiunea în 1732 a zugravului moldovean Mihuleţ şi a uricariului Dimitrie Mustea (p. 479, no. II).

*

D. Dum. Z. Furnică publică o bogată colecţie de *Documente privitoare la comerţul românesc (1473-1868)*, Bucureşti 1931. In cea mai mare parte sînt acte şi scrisori din Arhivele Casei Hagi Constantin Pop de la Sibiiu (şi facsimile numeroase). De notat no. I, un privilegiu al lui Mateiaş Corvinul pentru călugări din Cozia cari trec în Ardeal (1473). Urmează acela, cu conţinut analog, al regelui Ludovic al II-lea (1517). Se reproduc, pentru secolul al XVI-lea, şi traducerile de documente turceşti făcute pentru Academia Romînă. Tabla e foarte amănunţită (nume şi lucruri). — „Călătoria lui Zenovie Hagi Costandin Pop" s'a tras şi deosebit.

*

Studiile economico-politice (1890-1930), pe care le publică d. A. C. Cuza (Bucureşti 1930), cuprind cîteva cercetări adîncite pe care autorul le-a făcut la sfîrşitul veacului trecut. Prefaţa are un caracter antisemit polemic. Partea citaţiilor în sprijin e covîrşitoare. Bună tablă alfabetică.

*

In *Anuariul Graficei Romîne* de la Craiova, N. Iorga presintă ilustraţii din vremea războiului pentru Independenţă. O notă a d-lui I. Bianu despre tipăriturile lui Coresi. Cartea despre pitorescul României pe care o doreşte d. Ion Dongorozi (p. 95) există: e *La Roumanie Pittoresque* a mea. Consideraţii asupra lui Ioan Eliade de d. D. Tomescu.

*

Profesorul Helge Almqvist a început la Upsala publicarea unei noi istorii universale, scrisă de deosebiţi autori, la 1927.

*

www.dacoromanica.ro

In volumul III, din Operele lui Stephan Ludwig Roth, editate de d. Otto Folberth *(Der Kampf, Die Mediascher Zeit,* Sibiu 1920), multe scrisori care încep de la 1821 şi (p. 180 şi urm.): o scrisoare de nouă împărţire a Istoriei Ardealului.

*

D. Al. P. Arbore publică în *Analele Dobrogei,* XI (1930), *Noi informaţiuni etnografice, istorice şi statistice asupra Dobrogei şi a regiunilor basarabene în vecinătatea Dunărei.* Se resumă noile publicaţii asupra subiectului şi se adauge o bogată bibliografie. Se vede că şi Bruniati, în 1880 *(Nuova Antologia,* XIX), îi credea pe Găgăuţi urmaşi ai vechilor Greci (v. Arbore, p. 93).

*

In articolul d-lui Kasten Rönnow din *Le Monde Oriental* din Upsala, 1929, 1-3, p. 159, se arată că „scopul celor mai multe jertfe vedice stă în aceia că procură sacrificatorului oarecare puteri şi capacităţi. El le capătă luînd în sine carnea jertfei, turtele jertfei ş. a. m. d. şi prin aceasta e ridicat pe o mai înaltă treaptă de existenţă şi participă la viaţa zeilor". Jertfa umană vine în primul rînd.

*

In *Analele Banatului,* III, Iulie-Septembre 1930, biografia lui Atanasie Marian Marianescu. Urmează studiul despre colonisările în Banat. Note după arhivele de parohii.

*

D. Al. Procopovici publică, la Cernăuţi (1930) un *Mic tratat de lingvistică generală,* util şi pentru istoric.

*

In *Adevărul literar şi artistic,* IX, 524, d. Gh. Baiulescu publică nişte bucăţi în proză, uitate, ale lui Gr. Alexandrescu.

*

D. Virgil Tempeanu publică o a treia ediţie, bine ilustrată, din *Istoria pedagogiei* (Craiova [1930]).

*

Note sociale folositoare în broşura d-lui Victor Mihăescu, *Istoricul mişcărilor muncitoreşti din portul Brăila,* Brăila 1930. Sînt şi părţi privitoare la un trecut mai depărtat. E vorba de ciurari, de podvodaci (nu podvodari, deci) sau bănăceri (p. 10), tăvălucari (p. 29).

*

www.dacoromanica.ro

Societatea de mîine, VII, 23-4, publică o limpede conferinţă a d-lui Sextil Puşcariu despre Dinicu Golescu.

*

In *Calendarul bisericesc* pe 1931, din Chişinău, pe lîngă menţiunea discursului la nunta domniţei Maria Lupu, notat în alt număr din această revistă, o carte de blăstăm a Mitropolitului Veniamin, acte domneşti din 1610 şi 1799, o scrisoare, din Chişinău, a Mitropolitului muntean exilat, Grigorie (a tradus interpretarea Psaltirii de Teodoret şi lucrează la Tîlcul lui Teofilact) şi una a lui Poteca, închinarea mănăstirii Todireni (Burdujeni) la Atos.

*

Colecţia de Istorie universală a d-lui G .Glotz dă o Istorie Romană pănă la 133 a. Chr., de d. Ettore Pais. La pagina 11 se încearcă apărarea lui Tit Liviu contra incomparabilului Polibiu (un retor faţă de un om de Stat, v. şi p. 396 şi urm.). Se vede că sistemul lui Polibiu de a urmări causele a fost adoptat de istoricul Sempronius Asellio, de la care, din nenorocire, n'avem decît semnificativul pasagiu pe care-l citează Aulu-Geliu (v. p. 12). Toată caracterisarea izvoarelor istoriei Romei e de un deosebit interes. Regii sînt trataţi răpede. Se acordă un larg loc luptelor Romei primitive cu vecinii. Se apasă şi asupra desvoltăriii instituţiilor.

*

In *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială,* IX, 1-3, un studiu al d-lui D. Gusti despre „Problema federaţiei Statelor europene", cu o bibliografie de d. Romul Cotariu. D. Henri H. Stahl continuă preţioasele sale studii asupra răzeşiei din Nereju (Vrancea). Interesantă formula „om de rădăcină" (p. 204).

*

D. G. T. Niculescu-Varone publică într'o broşură *Alte jocuri româneşti necunoscute, Noi contribuţii la folklorul nostru coreografic* (Bucureşti 1931). Şi multe versuri populare. Unele adausuri „istorice" puteau lipsi.

*

Foarte bună ediţia „Scrierilor politice" ale lui Eminescu de d. D. Murăraşu, în colecţia „Clasicilor romîni comentaţi". Introducerea e bine informată şi bibliografia bogată. Se începe cu articolele publicate în *Federaţiunea* de la Pesta la 1870 (as-

www.dacoromanica.ro

pră judecată a limbii ungureşti, p. 20). Admirabilă scrisoarea către Dimitrie Brătianu după serbarea de la Putna, pp. 38-9. Apoi o săritură de patru ani, până în 1876, cînd apare *Influenţa austriacă;* avem acuma *un istoric.* O dovedeşte şi articolul despre Grigore-Vodă Ghica în *Curierul de Iaşi,* apoi cel despre răpirea Bucovinei. Ca istoric preţuieşte el şi pe Bălcescu, în *Timpul* din 1877. Splendidă apărare a vechilor boieri, p. 119 şi urm.

*

In revista *Raze de lumină,* III, 1, note despre schitul Nămăeşti, cu documente din secolul al XIX-lea, de păr. Ioan Răuţescu.

*

In *Centenarul renaşterii armatei romîne (1830-1930),* d. locotenent-colonel V. Nădejde dă pentru această epocă — nu atît şi pentru cea precedentă — o compilaţie în adevăr folositoare supt raportul pur militar. Autorul nu cunoaşte cele două volume de Documente Ştirbei ale mele, nici Istoria Domniei acestuia. Pentru războiul din 1877-8, nu se poate cita N. D. Popescu, abia Gr. Tocilescu. Lucrarea comemorativă pe care am consacrat-o acestui război, cu notele ataşaţilor militari străini, a scăpat şi ea atenţiei autorului.

*

In *Analele Academiei Romîne,* partea administrativă, L, p. 32, se semnalează întrarea în colecţii a *Triodului-Penticostariu* din 1550, complect, şi a unui *Sbornic* complect din 1580.

*

In *Comptes-Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres,* Iulie-Septembre 1930, abatele Breuil presintă desemnuri curioase de animale (vaci, cerbi, ţapi, urşi — unul greu rănit — şi lupi din caverna Trois Frères (Ariège).

*

Din noua lucrare a d-lui Albert Mathiez, *Girondins et Montagnards,* e de cetit mai ales frumoasa paralelă între Robespierre şi Vergniaud. O aspră critică a persoanei şi politicei lui Danton. Venalitatea lui Mirabeau, p. 267. Danton însuşi cerea bani ca să scape familia regală, pp. 171-2.

N. Iorga.

---

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

✣

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
✣ București, Șoseaua Bonaparte, 6. ✣

www.dacoromanica.ro